

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

μισθωτή εργασία και κεφάλαιο

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΑΙ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΑΘΗΝΑ 2010

ISBN 978-960-451-095-5

© Σύγχρονη Εποχή Εκδοτική ΑΕΒΕ

Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: 2103320800, Fax: 2103813354

<http://www.sep.gr>, e-mail: info@sep.gr

Εισαγωγή του Φρίντριχ Ένγκελς

Η παρακάτω εργασία δημοσιεύτηκε με τη μορφή μιας σειράς κυρίων άρθρων στη *Νέα Εφημερίδα του Ρήνου*¹, από τις 4 του Απριλίου 1849 και μετά. Στη βάση της έχει τις διαλέξεις, που είχε κάνει ο Μαρξ το 1847 στο Γερμανικό Εργατικό Σύλλογο των Βρυξελλών. Η δημοσίευσή της δε συμπληρώθηκε. Το «Ακολουθεί συνέχεια», σημειωμένο στο τέλος του άρθρου που δημοσιεύεται στο φύλλο αριθ. 269, δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί από τα απανωτά τότε γεγονότα, την είσοδο των Ρώσων στην Ουγγαρία, τις εξεγέρσεις στη Δρέσδη, στο Ίζερον, στο Έλμπερφελντ, στο Παλατινάτο και στο Μπάντεν, που προκάλεσαν το κλείσιμο της ίδιας της εφημερίδας (19 του Μάη 1849). Το χειρόγραφο αυτής της συνέχειας δε βρέθηκε στα γραφτά που άφησε ο Μαρξ.

Η *Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο* βγήκε σε πολλές εκδόσεις σαν ξεχωριστό έντυπο με τη μορφή μπροσούρας. Τελευταία βγήκε το 1884 στο Χότινγκεν – Ζυρίχη, στο ελβετικό συνεταιριστικό τυπογραφείο. Οι ως τα τώρα ανατυπώσεις περιείχαν το ακριβές κατά λέξη κείμενο του πρωτότυπου. Η σημερινή όμως νέα ανατύπωση πρόκειται να κυκλοφορήσει σαν προπαγανδιστικό φυλλάδιο σε όχι λιγότερα από 10.000 αντίτυπα, κι έτσι έπρεπε να μου τεθεί το ερώτημα, αν κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ο ίδιος ο Μαρξ θα επιδοκίμαζε μια αναλλοίωτη κατά λέξη απόδοση του κειμένου.

1. Η *Νέα Εφημερίδα του Ρήνου* έβγαине από την 1η του Ιουνίου 1848 ως τις 19 του Μάη 1849 στην Κολωνία. Αρχισυντάκτης της ήταν ο Μαρξ. (Σημ. Σύντ.)

Στη δεκαετία 1840 - 1850 ο Μαξ δεν είχε ακόμα αποπερατώσει την Κριτική του της Πολιτικής Οικονομίας. Αυτό έγινε μονάχα προς το τέλος της δεκαετίας (1850–1860). Γι' αυτό τα έργα του, που βγήκαν πριν από το πρώτο τεύχος της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας* (1859), παρεκκλίνουν σε μερικά σημεία από τα έργα που γράφτηκαν από το 1859 και ύστερα, περιέχουν εκφράσεις και ολόκληρες φράσεις, που από την άποψη των κατοπινών έργων, φαίνονται άστοχες ή ακόμα και λαθεμένες. Είναι, λοιπόν, αυτονόητο ότι στις συνηθισμένες εκδόσεις που προορίζονται για όλο το κοινό, έχει τη θέση της κι αυτή η προηγούμενη άποψη, που περιέχεται στην πνευματική ανάπτυξη του συγγραφέα, ότι τόσο ο συγγραφέας όσο και το κοινό έχουν αναμφισβήτητο δικαίωμα στην αναλλοίωτη ανατύπωση αυτών των παλιότερων έργων. Και δε θα μου 'ρχόταν ποτέ στο νου, ν' αλλάξω έστω και μια λέξη σ' αυτά.

Διαφέρει όμως αν η νέα έκδοση προορίζεται σχεδόν αποκλειστικά για προπαγάνδα στους εργάτες. Τότε ο Μαξ θα εναρμόνιζε εξάπαντος την παλιά περιγραφή που χρονολογείται από το 1849 με τη νέα του άποψη. Και είμαι βέβαιος ότι ενεργώ στο πνεύμα του, *αν για την έκδοση αυτή* κάνω τις λίγες αλλαγές και προσθήκες, που είναι απαραίτητες για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός σ' όλα τα ουσιώδη σημεία. Λέω, λοιπόν, προκαταβολικά στον αναγνώστη: ότι πρόκειται για την μπροσούρα, όχι όπως την έχει γράψει ο Μαξ το 1849, αλλά περίπου, όπως θα την έγραφε το 1891. Το πραγματικό κείμενο έχει εξάλλου κυκλοφορήσει σε τόσα πολυάριθμα αντίτυπα, που θα επαρκέσουν ως την εποχή που θα μπορέσω να το ξανατυπώσω αναλλοίωτο σε μια κατοπινή έκδοση των *Απάντων*.

Οι τροποποιήσεις μου επικεντρώνουν όλες γύρω από ένα σημείο. Σύμφωνα με το πρωτότυπο, ο εργάτης πουλά

στον κεφαλαιοκράτη, για το μισθό εργασίας, την *εργασία* του. Σύμφωνα με το τωρινό κείμενο πουλά την *εργατική του δύναμη*. Και για την τροποποίηση αυτή χρωστώ μια εξήγηση. Εξήγηση στους εργάτες, για να δουν ότι δεν πρόκειται εδώ μονάχα για τον εξονυχισμό μιας λέξης, αλλά μάλλον για ένα από τα πιο σημαντικά σημεία ολόκληρης της πολιτικής οικονομίας. Εξήγηση στους αστούς, για να μπορέσουν να πειστούν πόσο πολύ υπερέχουν οι αμόρφωτοι εργάτες, που μπορεί κανείς να τους κάνει με ευκολία κατανοητές τις πιο δύσκολες οικονομικές εξηγήσεις, από τους ψηλομύτες «μορφωμένους» μας, για τους οποίους παραμένουν άλυτα για όλη τους τη ζωή τέτοια στρουφανά ζητήματα.

Η κλασική πολιτική οικονομία² δέχτηκε από τη βιομηχανική πρακτική πείρα τη συνηθισμένη αντίληψη του εργοστασιάρχη, ότι αγοράζει και πληρώνει την *εργασία* των εργατών του. Η αντίληψη αυτή αρκούσε πέρα για πέρα για τις υποθέσεις, τη λογιστική και τον υπολογισμό των τιμών του εργοστασιάρχη. Μεταφερμένη όμως με αφέλεια στην πολιτική οικονομία, προξένησε θαυμαστές πλάνες και συγχύσεις.

Η πολιτική οικονομία βρίσκει το γεγονός ότι οι τιμές όλων των εμπορευμάτων, ανάμεσα σ' αυτά και η τιμή του εμπορεύματος που το ονομάζει «εργασία», αλλάζουν ακατάπαυστα, ότι ανεβαίνουν και πέφτουν εξαιτίας λογής-λο-

2. «...Με τον όρο κλασική πολιτική οικονομία –γράφει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*– εννοώ όλη την πολιτική οικονομία από τον καιρό του Ουίλιαμ Πέτι, που ερευνά την εσωτερική συνάφεια των αστικών παραγωγικών σχέσεων». (Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, πρώτος τόμος, μέρος 1ο, υποσημείωση αριθ. 32). Οι πιο διακεκριμένοι εκπρόσωποι της κλασικής πολιτικής οικονομίας στην Αγγλία ήταν ο Ά. Σμιθ και ο Ντ. Ρικάρντο. (Σημ. Σύντ.).

γής περιστατικών, που συχνά δεν έχουν καμιά σχέση με την κατασκευή του ίδιου του εμπορεύματος, έτσι που οι τιμές, κανονικά, φαίνεται ότι καθορίζονται από καθαρή σύμπτωση. Όταν όμως η πολιτική οικονομία εμφανίστηκε σαν επιστήμη³, ένα από τα πρώτα της καθήκοντα ήταν να βρει το νόμο που κρυβόταν πίσω απ' αυτή τη σύμπτωση, σύμπτωση που φαινομενικά κυριαρχεί πάνω στις τιμές των εμπορευμάτων, ενώ στην πραγματικότητα αυτός ο ίδιος ο νόμος κυριαρχούσε πάνω της. Μέσα στις διαρκώς, πότε προς τα πάνω, πότε προς τα κάτω, κυμαινόμενες και ταλαντευόμενες τιμές, αναζητούσε το σταθερό κεντρικό σημείο, που γύρω του συντελούνται αυτές οι διακυμάνσεις και τα σκαμπανεβάσματα. Με μια λέξη ξεκίνησε από τις τιμές των εμπορευμάτων, για να αναζητήσει σα ρυθμιστικό τους νόμο την αξία του εμπορεύματος που έμελλε να εξηγήσει όλες τις διακυμάνσεις των τιμών και που σ' αυτή θα 'πρεπε τελικά να αναχθούν ξανά όλες.

Η κλασική πολιτική οικονομία βρήκε, λοιπόν, ότι η αξία ενός εμπορεύματος καθορίζεται από την εργασία που κρύβεται μέσα σ' αυτό, από την εργασία που απαιτείται για την παραγωγή του. Αρκέστηκε με τη δήλωση αυτή. Και εμείς μπορούμε προσωρινά να σταματήσουμε εδώ. Για να προλάβω μονάχα παρεξηγήσεις, θέλω να θυμίσω ότι η δήλωση αυτή είναι πια σήμερα ολότελα ανεπαρκής. Πρώτος ο Μαρξ εξέτασε κατά βάθος την ιδιότητα της εργασίας να

3. «Αν και η πολιτική οικονομία γεννήθηκε από μεγαλοφυή κεφάλια στα τέλη του 17ου αιώνα, είναι ωστόσο, με τη στενότερη έννοια, στη θετική διατύπωσή της από τους φυσιοκράτες και τον Άνταμ Σμιθ, ουσιαστικά παιδί του 18ου αιώνα...» (Φ. Ένγκελς, *Η ανατροπή της επιστήμης από τον κύριο Οίγκεν Ντίρινγκ*, έκδοση Μόσχας 1946, σελ. 183-184). (Σημ. Σύντ.)

δημιουργεί αξία και βρήκε ότι κάθε εργασία, που είναι φαινομενικά ή και πραγματικά αναγκαία για την παραγωγή ενός εμπορεύματος, δεν προσθέτει σ' αυτό το εμπόρευμα σ' όλες τις περιπτώσεις ένα ορισμένο μέγεθος αξίας, αντίστοιχο με το ποσό εργασίας που καταναλώθηκε. Έτσι αν σήμερα λέμε ορθά κοφτά, όπως και οι οικονομολόγοι σαν τον Ρικάρτο, ότι η τιμή ενός εμπορεύματος καθορίζεται από την εργασία που είναι αναγκαία για την παραγωγή του, τότε υπονοούμε πάντα τις επιφυλάξεις που έκανε ο Μαρξ. Αυτά αρκούν εδώ. Τα υπόλοιπα βρίσκονται στον Μαρξ, στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (1859) και στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*.

Μόλις όμως οι οικονομολόγοι εφάρμοζαν την αρχή ότι η αξία καθορίζεται από την εργασία στο εμπόρευμα «εργασία», έπεφταν από τη μια αντίφαση στην άλλη. Πώς καθορίζεται η αξία της «εργασίας»; Από την αναγκαία εργασία που κρύβεται σ' αυτήν. Πόση εργασία όμως κρύβεται μέσα στην εργασία ενός εργάτη, στην εργασία μιας μέρας, μιας εβδομάδας, ενός μήνα, ενός χρόνου; Κρύβεται η εργασία μιας μέρας, μιας εβδομάδας, ενός μήνα, ενός χρόνου. Αν η εργασία είναι το μέτρο όλων των αξιών, τότε την «αξία της εργασίας» μπορούμε να την εκφράσουμε ακριβώς με εργασία. Δεν ξέρουμε όμως απολύτως τίποτα για την αξία μιας ώρας εργασίας, όταν ξέρουμε μονάχα ότι είναι ίση με μιας ώρας εργασία. Έτσι δεν πλησιάζουμε ούτε κατά μια τρίχα στο σκοπό, περιστρεφόμεστε διαρκώς γύρω σ' έναν κύκλο.

Η κλασική πολιτική οικονομία προσπάθησε, λοιπόν, να την εξηγήσει με έναν άλλο τρόπο. Είπε: η αξία ενός εμπορεύματος είναι ίση με τα έξοδα παραγωγής του. Ποια είναι όμως τα έξοδα παραγωγής της εργασίας; Για ν' απαντήσουν σ' αυτό το ερώτημα οι οικονομολόγοι είναι υπο-

χρεωμένοι να εξασκήσουν λίγο βία πάνω στη λογική. Αντί τα έξοδα παραγωγής της ίδιας της εργασίας, που δυστυχώς δεν μπορούν να βρεθούν, εξετάζουν ποια είναι τα έξοδα παραγωγής του εργάτη. Κι αυτά βρίσκονται. Αλλάζουν σύμφωνα με την εποχή και τις συνθήκες, για μια όμως δοσμένη κοινωνική κατάσταση, για ένα δοσμένο τόπο, για ένα δοσμένο κλάδο παραγωγής, είναι επίσης δοσμένα, τουλάχιστο μέσα σε αρκετά στενά όρια. Ζούμε σήμερα κάτω από την κυριαρχία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, όπου μια μεγάλη, διαρκώς αυξανόμενη τάξη του πληθυσμού μπορεί να ζει μονάχα όταν εργάζεται για ένα μισθό εργασίας, για τους κατόχους των μέσων παραγωγής: εργαλείων, μηχανών, πρώτων υλών και τροφίμων. Πάνω στη βάση αυτού του τρόπου παραγωγής τα έξοδα παραγωγής του εργάτη αποτελούνται από το ποσό εκείνο σε μέσα συντήρησης – ή από τη χρηματική τους τιμή – που είναι κατά μέσο όρο αναγκαία, για να τον κάνουν ικανό για εργασία, για να τον διατηρούν ικανό για εργασία και για να τον αντικαταστήσουν με έναν άλλο εργάτη στην περίπτωση αποχώρησής του λόγω ηλικίας, αρρώστιας ή θανάτου, δηλαδή για να διατηρήσουν την εργατική τάξη στη χρειαζόμενη αριθμητική δύναμη. Ας παραδεχτούμε ότι η χρηματική τιμή αυτών των μέσων συντήρησης είναι κατά μέσο όρο τρία μάρκα τη μέρα.

Ο εργάτης μας παίρνει, λοιπόν, από τον κεφαλαιοκράτη που τον απασχολεί, ένα μισθό τρία μάρκα τη μέρα. Ο κεφαλαιοκράτης τον βάζει γι' αυτά τα τρία μάρκα να δουλέψει, ας πούμε, δώδεκα ώρες τη μέρα, και κάνει τον παρακάτω λογαριασμό:

Ας υποθέσουμε ότι ο εργάτης μας – που είναι μηχανουργός – έχει κατασκευάσει ένα τμήμα ενός μηχανήματος που το ολοκληρώνει μέσα σε μια μέρα. Η πρώτη ύλη – σί-

δερο και μπρούντζος στην αναγκαία προκατεργασμένη μορφή – στοιχίζει 20 μάργα. Η κατανάλωση της ατμομηχανής σε κάρβουνο, η φθορά αυτής της ίδιας της ατμομηχανής, του τόνου και των άλλων εργαλείων, με τα οποία εργάζεται ο εργάτης μας, ας υποθέσουμε ότι αντιπροσωπεύουν για μια μέρα στο μερτικό του την αξία 1 μάργου. Ο μισθός εργασίας για μια μέρα είναι, σύμφωνα με την υπόθεση που κάναμε, 3 μάργα. Όλα αυτά μαζί κάνουν για το κομμάτι της μηχανής που αναφέραμε 24 μάργα. Ο κεφαλαιοκράτης όμως υπολογίζει ότι γι' αυτό παίρνει κατά μέσο όρο μια τιμή 27 μάργων από τους πελάτες του, δηλαδή 3 μάργα πάνω από τα έξοδα που έκανε.

Από πού προέρχονται αυτά τα 3 μάργα που τσεπώνει ο κεφαλαιοκράτης; Σύμφωνα με τον ισχυρισμό της κλασικής πολιτικής οικονομίας, τα εμπορεύματα πωλούνται κατά μέσο όρο στις αξίες τους, δηλαδή σε τιμές που αντιστοιχούν στα αναγκαία ποσά εργασίας που βρίσκονται μέσα σ' αυτά τα εμπορεύματα. Η μέση τιμή του κομματιού της μηχανής – 27 μάργα – θα 'ταν, λοιπόν, ίση με την αξία του, ίση με την εργασία που κρύβεται σ' αυτό. Απ' τα 27 αυτά μάργα όμως, τα 21 μάργα ήταν αξίες που υπήρχαν κιόλας προτού ο μηχανουργός μας αρχίσει να δουλεύει. 20 μάργα κρύβονταν μέσα στην πρώτη ύλη, 1 μάργο στο κάρβουνο που κάρηκε στο διάστημα της δουλειάς, ή στις μηχανές και στα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και που η αποδοτικότητά τους περιορίστηκε κατά την αξία αυτού του ποσού. Απομένουν 6 μάργα, που προστέθηκαν στην αξία της πρώτης ύλης. Αυτά τα έξι μάργα μπορούν όμως, σύμφωνα με όσα παραδέχονται οι ίδιοι οι οικονομολόγοι μας, να προέρχονται μονάχα από την εργασία που ο εργάτης μας πρόσθεσε στην πρώτη ύλη. Η δωδεκάωρή του εργασία δημιούργησε επομένως μια νέα αξία 6 μάργων. Η αξία της

δωδεκάωρης εργασίας του θα ήταν επομένως ίση με 6 μάγκα. Κι έτσι θα 'χαμε επιτέλους ανακαλύψει, τι είναι η «αξία της εργασίας».

«Σταμάτα!» φωνάζει ο μηχανουργός μας. «Έξι μάγκα; Εγώ όμως πήρα μόνο τρία! Ο κεφαλαιοκράτης μου ορκίζεται στα μάτια του ότι η αξία της δωδεκάωρης εργασίας μου είναι μονάχα 3 μάγκα, κι αν εγώ ζητήσω έξι, τότε θα γελάσει μαζί μου. Πώς συμβιβάζεται αυτό;»

Αν με την αξία της εργασίας μπήκαμε πριν σ' έναν κύκλο χωρίς διέξοδο, τώρα μπλέξαμε για καλά μέσα σε μια αξεδιάλυτη αντίφαση. Ζητούσαμε την αξία της εργασίας και βρήκαμε περισσότερα απ' ότι μπορούμε να χρειαστούμε. Για τον εργάτη η αξία της δωδεκάωρης δουλειάς είναι τρία μάγκα. Για τον κεφαλαιοκράτη, έξι μάγκα, απ' τα οποία τα τρία τα πληρώνει στον εργάτη σα μισθό και τ' άλλα τρία τα τσεπώνει ο ίδιος. Έτσι η εργασία δε θα είχε μια, αλλά δυο αξίες, που, επιπλέον, διαφέρουν πολύ η μια απ' την άλλη.

Η αντίφαση γίνεται ακόμα πιο παράλογη, μόλις αναγάγουμε σε εργάσιμο χρόνο τις αξίες που εκφράζονται με χρήμα. Μέσα στις δώδεκα ώρες δουλειάς δημιουργείται μια νέα αξία έξι μάγκων. Δηλαδή μέσα σε έξι ώρες τρία μάγκα – το ποσό που παίρνει ο εργάτης για δωδεκάωρη δουλειά. Για δωδεκάωρη εργασία παίρνει ο εργάτης το προϊόν έξι ωρών δουλειάς σαν ισοδύναμη αξία. Επομένως, ή η εργασία έχει δυο αξίες, που η μια είναι διπλάσια απ' την άλλη, ή το δώδεκα είναι ίσο με το έξι. Και στις δυο περιπτώσεις έχουμε παραλογισμό.

Μπορούμε να στριφογυρίζουμε όσο θέλουμε – απ' αυτήν την αντίφαση δε βγαίνουμε έξω, εφόσον θα μιλάμε για αγορά και πώληση της εργασίας και για αξία της εργασίας. Το ίδιο έπαθαν και οι οικονομολόγοι. Η τελευταία παρα-

φυσάδα της κλασικής πολιτικής οικονομίας, η σχολή του Ρικάρντο, ναυάγησε σε μεγάλο βαθμό γιατί δεν μπόρεσε να λύσει αυτή την αντίφαση. Η κλασική πολιτική οικονομία μπλέχτηκε μέσα σ' ένα αδιέξοδο. Ο άνθρωπος που βρήκε διέξοδο απ' αυτό ήταν ο Καρλ Μαρξ.

Αυτό που οι οικονομολόγοι θεωρούσαν έξοδα παραγωγής «της εργασίας» ήταν τα έξοδα παραγωγής όχι της εργασίας αλλά του ίδιου του ζωντανού εργάτη. Κι αυτό που ο εργάτης αυτός πουλούσε στον κεφαλαιοκράτη δεν ήταν η εργασία του. «Μόλις αρχίζει πραγματικά η εργασία του – λέει ο Μαρξ – παύει κιόλας ν' ανήκει σ' αυτόν, δεν μπορεί επομένως να πουληθεί απ' αυτόν». Θα μπορούσε, λοιπόν, το πολύ - πολύ να πουλήσει *τη μελλοντική* του εργασία, δηλαδή να αναλάβει την υποχρέωση, να εκτελέσει ένα ορισμένο ποσό δουλειάς μέσα σε ορισμένο χρόνο. Μ' αυτό όμως δεν πουλά εργασία (που θα πρέπει πρώτα να γίνει), αλλά θέτει στη διάθεση του κεφαλαιοκράτη, για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα (όταν παίρνει μεροκάματο) ή για την επίτευξη μιας ορισμένης απόδοσης εργασίας (μισθός με το κομμάτι), την εργατική του δύναμη έναντι μιας ορισμένης πληρωμής: νοικιάζει είτε πουλά *την εργατική του δύναμη*. Αυτή η εργατική δύναμη είναι συνυφασμένη με το πρόσωπό του και δε χωρίζεται απ' αυτό. Γι' αυτό τα έξοδα παραγωγής της συμπίπτουν με τα δικά του έξοδα παραγωγής. Αυτό που οι οικονομολόγοι ονόμαζαν έξοδα παραγωγής της εργασίας, είναι τα έξοδα παραγωγής του εργάτη και επομένως της εργατικής δύναμης. Κι έτσι μπορούμε από τα έξοδα παραγωγής της εργατικής δύναμης να γυρίσουμε *στην αξία* της εργατικής δύναμης και να καθορίσουμε το ποσό της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας, που απαιτείται για την παραγωγή μιας εργατικής δύναμης ορισμένης ποιότητας, όπως το 'κανε ο Μαρξ στο

μέρος για την αγορά και την πώληση της εργατικής δύναμης (Το Κεφάλαιο, τόμος 1ος, κεφάλαιο 4ο, μέρος 3ο).

Τι γίνεται, λοιπόν, όταν πια ο εργάτης έχει πουλήσει στον κεφαλαιοκράτη την εργατική του δύναμη, δηλαδή όταν την έχει θέσει στη διάθεση του κεφαλαιοκράτη για ένα προσυμφωνημένο μισθό - μεροκάματο ή πληρωμή με το κομμάτι; Ο κεφαλαιοκράτης οδηγεί τον εργάτη στο εργαστήριο του ή στο εργοστάσιό του, όπου υπάρχουν κιόλας όλα τα αντικείμενα που είναι απαραίτητα για τη δουλειά, πρώτες ύλες, βοηθητικές ύλες (κάρβουνο, χρώματα κλπ.) εργαλεία, μηχανές. Εδώ ο εργάτης αρχίζει να δουλεύει. Το μεροκάματό του ας πούμε ότι είναι, όπως και πιο πάνω, 3 μάρκα – και είναι αδιάφορο αν τα κερδίζει με τη μορφή του μεροκάματου ή πληρωμής με το κομμάτι. Υποθέτουμε και δω πάλι ότι ο εργάτης μέσα σε δώδεκα ώρες προσθέτει με την εργασία του στις καταναλωμένες πρώτες ύλες καινούργια αξία έξι μάρκων, μια καινούργια αξία που ο κεφαλαιοκράτης την πραγματοποιεί με την πώληση του έτοιμου προϊόντος. Απ' αυτήν πληρώνει στον εργάτη τα 3 του μάρκα, τα άλλα 3 μάρκα όμως τα κρατά ο ίδιος. Αν, λοιπόν, ο εργάτης μέσα σε δώδεκα ώρες δημιουργεί μια αξία έξι μάρκων, τότε μέσα σε έξι ώρες δημιουργεί μια αξία 3 μάρκων. Έχει ξεπληρώσει, λοιπόν, στον κεφαλαιοκράτη την αξία των τριών μάρκων που βρίσκονται στο μισθό της εργασίας, όταν έχει δουλέψει έξι ώρες γι' αυτόν. Ύστερα από έξι ώρες δουλειάς είναι κι οι δυο τους πάτσι, κανένας δε χρωστά στον άλλο έστω και ένα λεπτό.

«Σταμάτα!», φωνάξει τώρα ο κεφαλαιοκράτης. «Έχω νοικιάσει τον εργάτη για μια ολόκληρη μέρα, για δώδεκα ώρες. Οι έξι ώρες όμως είναι μονάχα μισή μέρα. Μπρος λοιπόν, δούλεψε συνέχεια ώσπου να περάσουν κι οι άλλες έξι ώρες – τότε μονάχα είμαστε πάτσι!» Κι ο εργάτης είναι

πραγματικά υποχρεωμένος να συμμορφωθεί με το σύμβολο που έκλεισε εθελοντικά, σύμφωνα με το οποίο έχει αναλάβει την υποχρέωση να δουλέψει δώδεκα ώρες για ένα προϊόν εργασίας που στοιχίζει έξι ώρες εργασίας.

Και στο μισθό με το κομμάτι γίνεται ακριβώς το ίδιο. Ας παραδεχτούμε ότι ο εργάτης του παραδείγματός μας μέσα σε 12 ώρες φτιάχνει 12 κομμάτια από ένα εμπόρευμα. Το καθένα απ' αυτά στοιχίζει 2 μάρκα σε πρώτες ύλες και σε φθορά, και πωλείται 2 ½ μάρκα. Τότε ο κεφαλαιοκράτης, αν τηρηθούν όλες οι προηγούμενες προϋποθέσεις, θα δώσει στον εργάτη 25 πφένιχ στο κομμάτι, δηλαδή 3 μάρκα για 12 κομμάτια, που για να τα κερδίσει ο εργάτης χρειάζεται να δουλέψει δώδεκα ώρες. Ο κεφαλαιοκράτης παίρνει για τα 12 κομμάτια 30 μάρκα.

Αν απ' αυτά αφαιρεθούν 24 μάρκα για πρώτες ύλες και φθορά, μένουν 6 μάρκα απ' τα οποία ο καπιταλιστής πληρώνει 3 μάρκα μισθό εργασίας και τσεπώνει ο ίδιος τρία μάρκα. Το ίδιο όπως και πιο πάνω, και δω επίσης ο εργάτης δουλεύει έξι ώρες για τον εαυτό του, δηλαδή για την αντικατάσταση του μισθού του (1/2 ώρα από την καθεμιά ώρα του δωδεκάωρου που δουλεύει), και έξι ώρες για τον κεφαλαιοκράτη.

Η δυσκολία, που πάνω της σκόνταψαν οι καλύτεροι οικονομολόγοι, ενόσω ξεκινούσαν από την αξία της «εργασίας», εξαφανίζεται αν ξεκινήσουμε, αντίς απ' αυτήν, από την αξία της «εργατικής δύναμης». Στη σημερινή μας κεφαλαιοκρατική κοινωνία η εργατική δύναμη είναι ένα εμπόρευμα. Ένα εμπόρευμα όπως όλα τα άλλα, και όμως ένα ολότελα ξεχωριστό εμπόρευμα. Έχει δηλαδή την ιδιαίτερη ιδιότητα να είναι μια δύναμη που δημιουργεί αξία, πηγή αξίας, και μάλιστα, όταν χρησιμοποιηθεί κατάλληλα, πηγή περισσότερης αξίας απ' ότι έχει η ίδια. Με τη ση-

μερική κατάσταση της παραγωγής, η ανθρώπινη εργατική δύναμη δε δημιουργεί μονάχα μέσα σε μια μέρα μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι έχει και στοιχίζει η ίδια. Με κάθε νέα επιστημονική ανακάλυψη, με κάθε νέα τεχνική εφεύρεση μεγαλώνει αυτό το περίσσειμα του καθημερινού προϊόντος της εργατικής δύναμης πάνω από το καθημερινό της κόστος, μικραίνει δηλαδή το κομμάτι εκείνο της εργάσιμης ημέρας, που ο εργάτης δουλεύει για την αναπλήρωση του μεροκάματού του, και μεγαλώνει επομένως, από την άλλη, εκείνο το κομμάτι της εργάσιμης ημέρας που είναι υποχρεωμένος να δωρίζει στον καπιταλιστή από την εργασία του χωρίς να πληρώνεται γι' αυτήν.

Κι αυτή είναι η οικονομική συγκρότηση όλης της σημερινής μας κοινωνίας: Μονάχα η εργαζόμενη τάξη είναι αυτή που δημιουργεί όλες τις αξίες. Γιατί η αξία είναι μονάχα μια άλλη έκφραση της εργασίας, η έκφραση εκείνη με την οποία χαρακτηρίζεται στη σημερινή μας κεφαλαιοκρατική κοινωνία το ποσό της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας που κρύβεται μέσα σε ένα ορισμένο εμπόρευμα. Όμως αυτές οι αξίες, που δημιουργούνται από τους εργάτες, δεν ανήκουν στους εργάτες. Ανήκουν στους ιδιοκτήτες των πρώτων υλών, των μηχανών και εργαλείων και των μέσων προκαταβολής, που επιτρέπουν σ' αυτούς τους ιδιοκτήτες να αγοράζουν την εργατική δύναμη της εργατικής τάξης. Απ' όλη, λοιπόν, τη μάζα των προϊόντων, που παράγει η εργατική τάξη, παίρνει πίσω μονάχα ένα μέρος για τον εαυτό της. Και όπως είδαμε πριν λίγο, το άλλο μέρος, που η τάξη των κεφαλαιοκρατών κρατά για τον εαυτό της, και που το πολύ-πολύ θα είναι υποχρεωμένο να το μοιραστεί με την τάξη των γαιοκτημόνων, γίνεται μεγαλύτερο με κάθε νέα εφεύρεση και ανακάλυψη, ενώ το μερίδιο που αναλογεί στην εργατική τάξη (υπολογιζόμενο κατά

άτομο) είτε δε μεγαλώνει καθόλου, ή μεγαλώνει πολύ σιγά κι ασήμαντα και κάτω μάλιστα από ορισμένες συνθήκες μπορεί και να πέφτει.

Αυτές όμως οι όλο και γρηγορότερα αλληλοεκτοπιζόμενες εφευρέσεις και ανακαλύψεις, αυτή η σε ανήκουστο ως τώρα βαθμό μέρα με τη μέρα αυξανόμενη αποδοτικότητα της ανθρώπινης εργασίας, δημιουργεί τελικά μια σύγκρουση, μέσα στην οποία θα πρέπει να καταστραφεί η σημερινή κεφαλαιοκρατική οικονομία. Από τη μια μεριά έχουμε αμέτρητα πλούτη και περίσσειμα προϊόντων, που οι αγοραστές δεν μπορούν να τα απορροφήσουν. Από την άλλη μεριά, η μεγάλη μάζα της κοινωνίας, έχει προλεταριοποιηθεί, έχει μεταβληθεί σε μισθωτούς εργάτες και ακριβώς γι' αυτό έγινε ανίκανη να ιδιοποιηθεί αυτό το περίσσειμα προϊόντων. Η διάσπαση της κοινωνίας σε μια μικρή, υπερβολικά πλούσια, και σε μια μεγάλη, χωρίς καμιά ιδιοκτησία τάξη μισθωτών εργατών, έχει σαν αποτέλεσμα, η κοινωνία αυτή να ασφυκτιά μέσα στη δική της την αφθονία, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των μελών της μόλις ή καθόλου δεν προστατεύεται από την έσχατη στέρηση. Η κατάσταση αυτή γίνεται μέρα με τη μέρα πιο παράλογη και λιγότερο αναγκαία. *Πρέπει να παραμεριστεί, μπορεί να παραμεριστεί.* Ένα νέο κοινωνικό καθεστώς είναι δυνατό, όπου θα 'χουν εξαφανιστεί οι σημερινές ταξικές διακρίσεις και όπου ίσως ύστερα από μια σύντομη, κάπως στενόχωρη, πάντως όμως ηθικά πολύ χρήσιμη μεταβατική περίοδο, τα μέσα για τη ζωή, για την απόλαυση της ζωής, για τη διαμόρφωση και την εξάσκηση όλων των σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων, θα είναι στη διάθεση όλων των μελών της κοινωνίας συμμετρικά και σε διαρκώς μεγαλύτερη αφθονία, χάρι σε μια σχεδιασμένη χρησιμοποίηση και παραπέρα ανάπτυξη των δημιουργημένων πια τε-

ράστιων παραγωγικών δυνάμεων και με ίση για όλους υποχρέωση εργασίας. Και ότι οι εργάτες είναι όλο και περισσότερο αποφασισμένοι να κατακτήσουν το νέο αυτό κοινωνικό καθεστώς, θα το δείξει και από τις δυο μεριές του ωκεανού, η Πρωτομαγιά που ξημερώνει και η Κυριακή της 3 του Μάη⁴.

Λονδίνο 30 του Απρίλη 1891

Φρίντριχ Ενγκελς

Σύμφωνα με το κείμενο της έκδοσης του 1891.

Γράφτηκε από τον Φ. Ενγκελς στη νέα έκδοση του έργου του Μαξ Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο.

Βερολίνο 1891.

4. Τα αγγλικά τρέιντ-γιούνιονς γιόρταζαν τη διεθνή γιορτή του προλεταριάτου την πρώτη Κυριακή που ακολουθούσε την Πρωτομαγιά, και που το 1891 έπεφτε στις 3 του Μάη. (Σημ. Σύντ.)

ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

I

Από διάφορες πλευρές μας κατηγορήσαν ότι δεν εκθέσαμε τις *οικονομικές σχέσεις*, που αποτελούν την υλική βάση των τωρινών ταξικών και εθνικών αγώνων. Τις σχέσεις αυτές τις θίγαμε συστηματικά, μόνο εκεί όπου επιβαλλόταν άμεσα στις πολιτικές συγκρούσεις.

Χρειαζόταν πριν απ' όλα να παρακολουθούμε την ταξική πάλη στην καθημερινή ιστορία και με βάση το ιστορικό υλικό που υπήρχε και που καθημερινά δημιουργούνταν καινούργιο, να αποδεικνύουμε εμπειρικά ότι μαζί με την υποδούλωση της εργατικής τάξης, της εργατικής τάξης που έδωσε ένα *Φλεβάρη* κι ένα *Μάρτη*⁵, νικήθηκαν και οι αντίπαλοί της, οι αστοί δημοκρατικοί στη Γαλλία και οι αστικές και αγροτικές τάξεις που καταπολεμούν τη φεουδαρχική απολυταρχία σ' ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ότι η νίκη της «καθώς πρέπει δημοκρατίας» στη Γαλλία αποτέλεσε ταυτόχρονα την πτώση των εθνών, που στη φεβρουαριανή επανάσταση είχαν απαντήσει με ηρωικούς πολέμους ανεξαρτησίας, ότι, τέλος, η Ευρώπη με την κατανίκηση των επαναστατών εργατών ξανάπεσε πίσω στην παλιά της διπλή σκλαβιά, στην *αγγλο-ρούσικη* σκλαβιά. Οι αγώνες του Ιούνη στο Παρίσι, η πτώση της Βιέννης, η ιλαροτραγωδία του βερολινέζικου Νοέμβρη του 1848, οι απεγνωσμένες προσπάθειες της Πολωνίας, της Ιταλίας και

5. Υπονοούνται εδώ: οι επαναστάσεις της 23 και 24 του Φλεβάρη στο Παρίσι, της 13 του Μάρτη στη Βιέννη και της 18 του Μάρτη 1848 στο Βερολίνο. (Σημ. Σύντ.)

της Ουγγαρίας, η καταδίκη σε λιμοκτονία της Ιρλανδίας, αυτά ήταν τα κύρια σημεία στα οποία συνοψιζόταν η ευρωπαϊκή ταξική πάλη ανάμεσα στην αστική και στην εργατική τάξη και που με βάση αυτά αποδείξαμε ότι κάθε επαναστατική εξέγερση, όσο κι αν φαίνεται ότι ο σκοπός της βρίσκεται μακριά από την ταξική πάλη, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία ως τη μέρα που θα νικήσει η επαναστατική εργατική τάξη, ότι κάθε κοινωνική μεταρρύθμιση παραμένει ουτοπία ως τη μέρα που η προλεταριακή επανάσταση και η φεουδαρχική αντεπανάσταση θ' αναμετρηθούν με τα όπλα σ' έναν παγκόσμιο πόλεμο. Στην έκθεσή μας, καθώς και στην πραγματικότητα, το Βέλγιο και η Ελβετία ήταν κοινές κωμικοτραγικές γελοιογραφίες στο μεγάλο ιστορικό πίνακα. Το ένα είναι το υποδειγματικό κράτος της αστικής μοναρχίας, το άλλο, το υποδειγματικό κράτος της αστικής δημοκρατίας, και τα δυο, κράτη που φαντάζονται ότι είναι ανεξάρτητα τόσο από την ταξική πάλη όσο και από την ευρωπαϊκή επανάσταση.

Και τώρα, αφού οι αναγνώστες μας είδαν την ταξική πάλη να ξετυλίγεται το 1848 σε κολοσσιαίες πολιτικές μορφές, είναι καιρός να σταθούμε πιο λεπτομερειακά στις ίδιες τις οικονομικές σχέσεις που πάνω τους στηρίζεται τόσο η ύπαρξη της κεφαλαιοκρατίας και η ταξική της κυριαρχία όσο και η σκλαβιά των εργατών.

Σε τρία μεγάλα μέρη θα παρουσιάσουμε: 1) τη σχέση της μισθωτής εργασίας με το κεφάλαιο, τη σκλαβιά του εργάτη, την κυριαρχία του κεφαλαιοκράτη, 2) την αναπόφευκτη καταστροφή των μεσαιών αστικών τάξεων και της λεγόμενης αγροτικής τάξης μέσα στο σημερινό σύστημα, 3) την εμπορική υποταγή και εκμετάλλευση των αστικών τάξεων των διαφόρων ευρωπαϊκών εθνών από το δεσπότη της παγκόσμιας αγοράς – την Αγγλία.

Θα προσπαθήσουμε να τα εκθέσουμε όσο το δυνατό πιο απλά και πιο εκλαϊκευμένα και δε θα προϋποθέσουμε σα γνωστές ούτε και τις πιο στοιχειώδεις έννοιες της πολιτικής οικονομίας. Θέλουμε να είμαστε κατανοητοί στους εργάτες. Εξάλλου στη Γερμανία επικρατεί η πιο περίεργη άγνοια και σύγχυση εννοιών σχετικά με τις πιο απλές οικονομικές σχέσεις, αρχίζοντας από τους πατενταρισμένους συνήγορους του σημερινού καθεστώτος και τελειώνοντας στους σοσιαλιστές θαυματοποιούς και στις παραγνωρισμένες πολιτικές μεγαλοφυΐες, που από δαύτους η κομματιασμένη Γερμανία είναι ακόμα πιο πλούσια απ' ότι είναι σε εθνοπατέρες.

Και τώρα στο πρώτο ζήτημα: *Τι είναι ο μισθός της εργασίας; Πώς καθορίζεται;*

Άμα ρωτούσε κανένας τους εργάτες: Πόσος είναι ο μισθός της εργασίας σας; Θ' απαντούσαν, ο ένας: «Εγώ παίρνω από το αφεντικό μου 1 μάρκο για μια εργάσιμη ημέρα», ο άλλος: «Εγώ δυο μάρκα», κλπ. Ανάλογα με τους διάφορους κλάδους εργασίας που ανήκουν, θα έλεγαν διάφορα χρηματικά ποσά που τα παίρνουν από το κάθε φορά αφεντικό τους για την εκτέλεση μιας ορισμένης εργασίας, λ.χ., για την ύφανση ενός πύχου πανιού ή για τη στοιχειοθέτηση ενός τυπογραφικού φύλλου. Παρά τη διαφορά των ποσών που θα αναφέρουν, όλοι θα συμφωνούν στο σημείο ότι: ο μισθός της εργασίας είναι το ποσό του χρήματος, που ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα ή για μια ορισμένη εκτέλεση εργασίας.

Έτσι φαίνεται, λοιπόν, *σα ν' αγοράζει* ο κεφαλαιοκράτης την εργασία των εργατών με χρήμα. Για χρήμα του πουλούν την εργασία τους. Αυτό όμως αποτελεί μονάχα την επιφάνεια. Αυτό που πουλούν στην πραγματικότητα στον καπιταλιστή για χρήμα, είναι η εργατική τους δύνα-

μη. Αυτή την εργατική δύναμη ο καπιταλιστής την αγοράζει για μια μέρα, μια βδομάδα, ένα μήνα κλπ. Κι αφού την αγοράσει, την καταναλώνει κατά τη διάρκεια του συμφωνημένου χρόνου. Με το ίδιο ποσό που ο καπιταλιστής αγόρασε την εργατική τους δύναμη, λ.χ., με τα 2 μάρκα, θα μπορούσε να αγοράσει 2 φούντια ζάχαρη ή ένα οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα σε ορισμένη ποσότητα. Τα 2 μάρκα, που μ' αυτά αγόρασε 2 φούντια ζάχαρη, είναι η τιμή των δυο φουντιών ζάχαρης. Τα 2 μάρκα, που μ' αυτά αγόρασε για δώδεκα ώρες την κατανάλωση της εργατικής δύναμης είναι η τιμή της δωδεκάωρης δουλειάς. Η εργατική δύναμη είναι, λοιπόν, εμπόρευμα, ούτε λιγότερο ούτε περισσότερο, απ' ότι είναι η ζάχαρη. Το πρώτο το μετρούν με το ρολόγι, το δεύτερο με τη ζυγαριά.

Το εμπόρευσμά τους, την εργατική δύναμη, οι εργάτες την ανταλλάσσουν με το εμπόρευμα του καπιταλιστή, με το χρήμα, και η ανταλλαγή αυτή γίνεται μάλιστα σε μια ορισμένη σχέση. Τόσο χρήμα, για τόσο χρονικό διάστημα χρησιμοποίησης της εργατικής δύναμης. Για δωδεκάωρη ύφανση, δυο μάρκα. Και μήπως τα 2 μάρκα δεν παριστάνουν όλα τα άλλα εμπορεύματα που μπορώ ν' αγοράσω με δυο μάρκα; Στην πραγματικότητα, λοιπόν, ο εργάτης έχει ανταλλάξει το εμπόρευσμά του, την εργατική του δύναμη, με εμπορεύματα όλων των ειδών, και μάλιστα σε μια ορισμένη σχέση. Δίνοντάς του ο κεφαλαιοκράτης 2 μάρκα, του έχει δώσει σαν αντάλλαγμα για την εργάσιμη μέρα, τόσο κρέας, τόσα ρούχα, τόσα ξύλα, τόσο φως κλπ. Τα 2 μάρκα, λοιπόν, εκφράζουν τη σχέση που η εργατική δύναμη ανταλλάσσεται με άλλα εμπορεύματα, *την ανταλλακτική αξία* της εργατικής του δύναμης. Η ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος, υπολογισμένη σε *χρήμα*, ονομάζεται *τιμή του*. Ο μισθός της εργασίας είναι, λοιπόν, μονάχα μια ιδι-

αίτερη ονομασία για την τιμή της εργατικής δύναμης, που την ονομάζουν συνήθως *τιμή της εργασίας*, μια ονομασία για την τιμή αυτού του ιδιόμορφου εμπορεύματος, που φορέας του είναι η ανθρώπινη σάρκα και το ανθρώπινο αίμα.

Ας πάρουμε έναν οποιοδήποτε εργάτη, λ.χ., έναν υφαντή. Ο κεφαλαιοκράτης του διαθέτει τον αργαλειό και το νήμα. Ο υφαντής αρχίζει τη δουλειά, και το νήμα μετατρέπεται σε πανί. Ο κεφαλαιοκράτης ιδιοποιείται το πανί και το πουλά, λ.χ., προς 20 μάργκα. Μήπως ο μισθός της εργασίας του υφαντή αποτελεί ένα μερίδιο από το πανί, από τα 20 μάργκα, από το προϊόν της δουλειάς του; Σε καμιά περίπτωση. Πολύ πριν πουληθεί το πανί, ίσως πολύ πιο μπροστά, προτού να 'χει αποπερατώσει την ύφανσή του, ο υφαντής έχει πάρει το μισθό της εργασίας του. Ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει, λοιπόν, το μισθό αυτό όχι με το χρήμα, που θα εισπράξει από το πανί, αλλά με αποθεματικό χρήμα. Κι όπως ο αργαλειός και το νήμα που του τα προσφέρει ο κεφαλαιοκράτης δεν είναι προϊόντα του υφαντή, ακόμα λιγότερο είναι προϊόντα του τα εμπορεύματα που παίρνει σαν αντάλλαγμα για το εμπόρευσμά του, για την εργατική του δύναμη. Μπορούσε ο κεφαλαιοκράτης να μην έβρισκε κανέναν αγοραστή για το πανί του. Μπορούσε ακόμα από την πώλησή του να μην είχε εισπράξει ούτε κι αυτό το μισθό της εργασίας. Μπορεί σε σύγκριση με το μισθό που πλήρωσε για την ύφανσή του να το πουλήσει με μεγάλο όφελος. Όλα αυτά δεν ενδιαφέρουν τον υφαντή. Ο κεφαλαιοκράτης αγοράζει με ένα μέρος της περιουσίας του που προϋπάρχει, του κεφαλαίου του, την εργατική δύναμη του υφαντουργού, ακριβώς όπως με ένα άλλο μέρος της περιουσίας του έχει αγοράσει την πρώτη ύλη, το νήμα, και το εργαλείο δουλειάς – τον αργαλειό. Αφού έχει κάνει αυτές τις αγορές, και μέσα σ' αυτές τις αγορές ανήκει και η εργατική δύ-

ναμη που είναι αναγκαία για την παραγωγή του πανιού, παράγει μονάχα με πρώτες ύλες και με εργαλεία δουλειάς που ανήκουν σ' αυτόν. Στα τελευταία ανήκει βέβαια και ο καλός μας υφαντής που έχει τόσο μερτικό στο προϊόν ή στην τιμή του προϊόντος όσο και ο αργαλειός.

Ο μισθός της εργασίας δεν είναι, λοιπόν, ένα μερίδιο του εργάτη στο εμπόρευμα που έχει παράγει ο ίδιος. Ο μισθός της εργασίας είναι το μέρος εκείνο των εμπορευμάτων που προϋπήρχαν και που μ' αυτά ο κεφαλαιοκράτης αγοράζει για τον εαυτό του ένα ορισμένο ποσό παραγωγικής εργατικής δύναμης.

Η εργατική δύναμη είναι, λοιπόν, ένα εμπόρευμα, που ο ιδιοκτήτης του, ο μισθωτός εργάτης, το πουλά στο κεφάλαιο. Γιατί το πουλά; Για να ζήσει.

Όμως η λειτουργία της εργατικής δύναμης, δηλαδή η εργασία, είναι η ίδια η ζωτική δραστηριότητα του εργάτη, η ίδια η εκδήλωση της ζωής του. Κι αυτή τη ζωτική δραστηριότητα την πουλά σε ένα άλλο πρόσωπο, για να εξασφαλίσει για τον εαυτό του τα αναγκαία μέσα συντήρησης. Η ζωτική του δραστηριότητα αποτελεί, λοιπόν, γι' αυτόν μονάχα μέσο, για να μπορεί να υπάρχει. Εργάζεται για να ζει. Την εργασία δεν τη συγκαταλογίζει ο ίδιος στη ζωή του, η εργασία είναι μάλλον για τον εργάτη θυσία της ζωής του. Είναι ένα εμπόρευμα που το κατακύρωσε σ' έναν τρίτο. Γι' αυτό, το προϊόν της δράσης του δεν είναι ο σκοπός της δράσης του. Αυτό που ο εργάτης παράγει για τον εαυτό του, δεν είναι το μετάξι που υφαίνει, το χρυσάφι που βγάζει από το ορυχείο, το παλάτι που χτίζει. Αυτό που παράγει για τον εαυτό του, είναι ο μισθός της εργασίας, και το μετάξι, ο χρυσός, το παλάτι αναλύονται γι' αυτόν σε ένα ορισμένο ποσό από μέσα συντήρησης, ίσως σε ένα βαμβακερό σακάκι, σε χάλκινα κέρματα και σε μια υπόγεια κατοικία. Και μή-

πως για τον εργάτη που δώδεκα ώρες υφαίνει, κλώθει, τρυπάει, τορνάρει, χτίζει, φτιαρίζει, σπάει πέτρες, κουβαλάει κλπ., - αυτή η δωδεκάωρη ύφανση, αυτό το δωδεκάωρο κλώσιμο, τρύπημα, τορνάρισμα, χτίσιμο, φτιαρίσμα, σπάσιμο πέτρας, υπολογίζεται απ' αυτόν σαν εκδήλωση της ζωής του, σα ζωή; Αντίθετα. Η ζωή αρχίζει γι' αυτόν εκεί που σταματά αυτή η δράση, στο τραπέζι, στον μπάγκο της ταβέρνας, στο κρεβάτι. Η δωδεκάωρη δουλειά, απεναντίας, δεν έχει γι' αυτόν καμιά έννοια σαν ύφανση, κλώσιμο, τρύπημα κλπ., αλλά σαν *απολαβή*, που τον φέρνει στο τραπέζι, στον μπάγκο της ταβέρνας, στο κρεβάτι. Αν ο μεταξοσκώληκας έκλωθε για να διατηρείται στη ζωή σαν κάμπια, τότε θα 'ταν ένας ολοκληρωμένος μισθωτός εργάτης. Η εργατική δύναμη δεν ήταν πάντα *εμπόρευμα*. Η εργασία δεν ήταν πάντα μισθωτή εργασία, δηλ. *ελεύθερη εργασία*. Ο δούλος δεν πουλούσε την εργατική του δύναμη στο δουλοκτήτη, όπως το βόδι δεν πουλά τις υπηρεσίες του στον αγρότη. Ο δούλος μαζί με την εργατική του δύναμη πουλήθηκε μια για πάντα στον ιδιοκτήτη του. Είναι ένα εμπόρευμα που μπορεί να περνά από το χέρι του ενός ιδιοκτήτη στον άλλου. Ο *ίδιος* είναι εμπόρευμα, μα η εργατική δύναμη δεν είναι *δικό του* εμπόρευμα. Ο *δουλοπάροικος* πουλά μονάχα ένα μέρος της εργατικής του δύναμης. Δεν παίρνει ο ίδιος μισθό από τον ιδιοκτήτη της γης: Μάλλον ο ιδιοκτήτης της γης παίρνει απ' αυτόν ένα φόρο υποτελείας.

Ο δουλοπάροικος ανήκει στη γη και φέρνει καρπούς στον αφέντη της γης. Ο *ελεύθερος εργάτης*, αντίθετα, πουλά ο ίδιος τον εαυτό του, και μάλιστα τμηματικά. Βγάζει σε δημοπρασία 8, 10, 12, 15 ώρες της ζωής του, τη μια μέρα, όπως και την άλλη, σ' αυτόν που προσφέρει τα περισσότερα, στον ιδιοκτήτη των πρώτων υλών, των εργαλείων δουλειάς και των μέσων συντήρησης, δηλ. στον κεφαλαι-

οκράτη. Ο εργάτης δεν ανήκει ούτε σε ιδιοκτήτη ούτε στη γη, όμως 8, 10, 12, 15 ώρες της καθημερινής του ζωής ανήκουν σε κείνον που τις αγοράζει. Ο εργάτης εγκαταλείπει τον κεφαλαιοκράτη στον οποίο μισθώνεται όσες φορές θέλει, και ο καπιταλιστής τον απολύει, όσες φορές το θεωρήσει καλό, μόλις πάψει να βγάζει απ' αυτόν όφελος ή μόλις πάψει να βγάζει απ' αυτόν το όφελος που επιδίωκε. Μα ο εργάτης, που σα μοναδική πηγή αποδοχών έχει την πώληση της εργατικής δύναμης, δεν μπορεί να εγκαταλείψει *όλη την τάξη των αγοραστών, δηλ. την τάξη των κεφαλαιοκρατών*, χωρίς να παραιτηθεί από την ύπαρξή του. Δεν ανήκει σ' αυτόν ή σε κείνον τον κεφαλαιοκράτη, αλλά στην *τάξη των κεφαλαιοκρατών*. Και είναι δικιά του υπόθεση να πουλήσει τον εαυτό του, δηλαδή να βρει έναν αγοραστή σ' αυτή την τάξη των κεφαλαιοκρατών.

Προτού σταθούμε τώρα πιο λεπτομερειακά στη σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη μισθωτή εργασία, θα εκθέσουμε με συντομία τις πιο γενικές συνθήκες που παίρνει κανείς υπόψη όταν καθορίζει το μισθό της εργασίας.

Ο *μισθός της εργασίας* είναι, όπως είδαμε, η τιμή ενός ορισμένου εμπορεύματος, της εργατικής δύναμης. Ο μισθός της εργασίας καθορίζεται, λοιπόν, από τους ίδιους τους νόμους που καθορίζουν την τιμή κάθε άλλου εμπορεύματος. Και μπαίνει το ερώτημα, *πώς καθορίζεται η τιμή ενός εμπορεύματος;*

II

Από τι καθορίζεται η *τιμή* ενός εμπορεύματος;

Από το συναγωνισμό ανάμεσα στους αγοραστές και στους πωλητές, από τη σχέση της ζήτησης προς την προ-

σφοδρά, της επιθυμίας προς την προσφορά. Ο συναγωνισμός, που μ' αυτόν καθορίζεται η τιμή ενός εμπορεύματος, είναι *τριμερής*.

Το ίδιο εμπόρευμα το προσφέρουν διάφοροι πωλητές. Αυτός που πουλά πιο φτηνά εμπορεύματα της ίδιας ποιότητας, είναι σίγουρος ότι θα εκτοπίσει από το πεδίο της μάχης τους υπόλοιπους πωλητές και ότι θα εξασφαλίσει για τον εαυτό του τη μεγαλύτερη κατανάλωση. Οι πωλητές, λοιπόν, πολεμούν μεταξύ τους για τις πωλήσεις, για την αγορά. Ο καθένας απ' αυτούς θέλει να πουλάει, να πουλάει όσο μπορεί περισσότερα, κι αν μπορεί, να πουλάει μονάχος του, αποκλείοντας τους υπόλοιπους πωλητές. Γι' αυτό ο ένας πουλάει πιο φτηνά από τον άλλο. Γίνεται, λοιπόν, *ένας συναγωνισμός ανάμεσα στους πωλητές, που κατεβάζει την τιμή των εμπορευμάτων που προσφέρουν*.

Γίνεται όμως κι ένας *συναγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές*, που με τη σειρά του *ανεβάζει* την τιμή των εμπορευμάτων που προσφέρονται.

Γίνεται τέλος ένας *συναγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές και στους πωλητές*, οι πρώτοι θέλουν ν' αγοράσουν όσο το δυνατό πιο φτηνά, οι δεύτεροι θέλουν να πουλήσουν όσο το δυνατό πιο ακριβά. Το αποτέλεσμα αυτού του συναγωνισμού ανάμεσα στους αγοραστές και στους πωλητές θα εξαρτηθεί από την κατάσταση που υπάρχει στα δυο μέρη του συναγωνισμού που αναφέρθηκαν, δηλ. αν είναι πιο δυνατός ο συναγωνισμός μέσα στο στρατό των αγοραστών ή ο συναγωνισμός στο στρατό των πωλητών. Η βιομηχανία οδηγεί στο πεδίο της μάχης αντιμέτωπους δυο στρατούς, που ο καθένας απ' αυτούς διεξάγει με τη σειρά του μια μάχη ανάμεσα στα δικά του τμήματα. Τη νίκη ενάντια στον αντίπαλο θα την κερδίσει ο στρατός που στις γραμμές του γίνεται το μικρότερο αλληλοφάγωμα.

Ας υποθέσουμε ότι στην αγορά βρίσκονται 100 μπάλες βαμβάκι και ότι ταυτόχρονα βρίσκονται αγοραστές για 1.000 μπάλες βαμβάκι. Στην περίπτωση αυτή, λοιπόν, η ζήτηση είναι δέκα φορές μεγαλύτερη από την προσφορά. Ο συναγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές θα 'ναι επομένως πολύ δυνατός. Ο καθένας τους θέλει να πάρει για τον εαυτό του μια ή, αν μπορεί, και τις 100 μπάλες βαμβάκι. Το παράδειγμα αυτό δεν είναι μια αυθαίρετη υπόθεση. Στην ιστορία του εμπορίου είδαμε περιόδους όχι καλής ανάπτυξης των φυτειών βαμβακιού, όπου μερικοί κεφαλαιοκράτες που 'χαν ενωθεί μεταξύ τους προσπαθούσαν ν' αγοράσουν για τον εαυτό τους όχι 100 μπάλες, αλλά ολόκληρο το απόθεμα βαμβακιού που υπάρχει στη γη. Στη δοσμένη περίπτωση, λοιπόν, ο ένας αγοραστής θα προσπαθήσει να εκτοπίσει τον άλλον από το στίβο, προσφέροντας μια σχετικά ψηλότερη τιμή για την μπάλα του βαμβακιού. Οι πωλητές του βαμβακιού, που βλέπουν τα τμήματα του εχθρικού στρατού να έχουν εμπλακεί σε οξύτατο αγώνα αναμεταξύ τους, και που είναι ολότελα σίγουροι ότι θα πουλήσουν και τις 100 μπάλες τους, θα αποφύγουν ν' αρπαχτούν απ' τα μαλλιά αναμεταξύ τους, και να κατεβάσουν τις τιμές του βαμβακιού, τη στιγμή που οι αντίπαλοί τους αμιλλώνται αναμεταξύ τους για να τις ανεβάσουν στα ύψη. Αποκαταστάθηκε, λοιπόν, ξαφνικά η ειρήνη στο στρατό των πωλητών. Αντιμετωπίζουν τους αγοραστές σαν έναν άνθρωπο, σταυρώνουν φιλοσοφικά τα χέρια και οι απαιτήσεις τους δε θα γνώριζαν όρια, αν οι προσφορές, ακόμα και των πιο φορτικών αγοραστών, δεν είχαν τα πολύ καθορισμένα όριά τους.

Όταν, λοιπόν, η προσφορά ενός εμπορεύματος είναι μικρότερη από τη ζήτηση για το εμπόρευμα αυτό, τότε γίνεται μονάχα μικρός ή δε γίνεται καθόλου συναγωνισμός ανάμεσα στους πωλητές. Στην αναλογία που ο συναγωνι-

σμός αυτός υποχωρεί, αυξάνει ο συναγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές. Και το αποτέλεσμα: περισσότερο ή λιγότερο σημαντική αύξηση των τιμών του εμπορεύματος.

Είναι γνωστό ότι πιο συχνά συμβαίνει η αντίθετη περίπτωση με αντίθετο αποτέλεσμα. Σημαντικό πλεόνασμα της προσφοράς πάνω από τη ζήτηση: απεγνωσμένος συναγωνισμός ανάμεσα στους πωλητές. Έλλειψη αγοραστών: ξεπούλημα των εμπορευμάτων σε εξευτελιστικές τιμές.

Τι σημαίνει όμως άνοδος και πτώση των τιμών; Τι σημαίνει υψηλή τιμή και χαμηλή τιμή; Ένας κόκκος άμμου φαίνεται ψηλός όταν τον βλέπει κανείς με το μικροσκόπιο, και ένας πύργος είναι χαμηλός όταν συγκριθεί με ένα βουνό. Κι αν η τιμή καθορίζεται από τη σχέση ανάμεσα στη ζήτηση και στην προσφορά, από τι καθορίζεται τότε η σχέση ανάμεσα στη ζήτηση και στην προσφορά;

Ας απευθυνθούμε στον πρώτο τυχόντα αστό. Δε θα σκεφτεί ούτε λεπτό και σαν άλλος Μέγας Αλέξανδρος θα κόψει με την προπαίδεια αυτό το μεταφυσικό δεσμό. Αν η παραγωγή του εμπορεύματος που πουλώ μου στοίχισε, θα μας πει, 100 μάρκα, κι αν από την πώληση αυτού του εμπορεύματος εισπράξω 110 μάρκα – εννοείται βέβαια μέσα σ' ένα χρόνο – τότε πρόκειται για ένα αστικό, για ένα τίμιο, για ένα νόμιμο κέρδος. Αν όμως στην ανταλλαγή πάρω 120, 130 μάρκα, τότε αυτό είναι ένα μεγάλο κέρδος. Κι αν μάλιστα εισπράξω 200 μάρκα, τότε αυτό θα ήταν ένα εξαιρετικό, ένα τεράστιο κέρδος. Τι χρησιμεύει, λοιπόν, στον αστό σα μέτρο του κέρδους; Τα έξοδα παραγωγής του εμπορεύματός του. Αν ανταλλάξει το εμπόρευμα αυτό με ένα ποσό από άλλα εμπορεύματα που η κατασκευή τους στοίχισε λιγότερο, τότε έχασε. Αν ανταλλάξει το εμπόρευμά του με ένα ποσό από άλλα εμπορεύματα που η κατασκευή τους στοίχισε περισσότερο, τότε κέρδισε. Και την πτώση ή την αύξηση του

κέρδους την υπολογίζει σύμφωνα με τους βαθμούς που η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματός του βρίσκεται κάτω ή πάνω από το μηδέν – από τα έξοδα παραγωγής.

Είδαμε, λοιπόν, πώς η εναλλασσόμενη σχέση ανάμεσα στη ζήτηση και στην προσφορά προκαλεί πότε άνοδο, πότε πτώση των τιμών, πότε ψηλές, πότε χαμηλές τιμές. Όταν η τιμή ενός εμπορεύματος ανεβαίνει σημαντικά από έλλειψη προσφοράς ή από δυσανάλογα αυξανόμενη ζήτηση, τότε αναγκαστικά έχει πέσει ανάλογα η τιμή οποιουδήποτε άλλου εμπορεύματος, γιατί η τιμή ενός εμπορεύματος εκφράζει μονάχα σε χρήμα τη σχέση που ένα τρίτο εμπόρευμα δίνεται σε αντάλλαγμα μ' αυτό. Όταν, λ.χ., η τιμή ενός πήχου μεταξωτού ανεβαίνει από 5 σε 6 μάρκα, τότε έχει πέσει η τιμή του ασημιού σε σύγκριση με το μεταξωτό, το ίδιο έχει πέσει σε σχέση με το μεταξωτό η τιμή όλων των άλλων εμπορευμάτων, που έμειναν στις παλιές τους τιμές. Πρέπει κανένας να δώσει ένα μεγαλύτερο ποσό απ' αυτά στην ανταλλαγή, για να πάρει το ίδιο ποσό από το εμπόρευμα - μεταξωτό. Ποια θα είναι η συνέπεια της αυξανόμενης τιμής ενός εμπορεύματος; Μια μάζα από κεφάλαια θα ριχτεί στο βιομηχανικό κλάδο που ανθίζει, κι αυτή η μετανάστευση των κεφαλαίων στον τομέα της περισσότερου ευνοούμενης βιομηχανίας θα συνεχιστεί ίσαμε ν' αρχίσει να αποδίδει τα συνηθισμένα κέρδη ή καλύτερα, ώσπου, με την υπερπαραγωγή, η τιμή των προϊόντων της θα πέσει κάτω από τα έξοδα παραγωγής.

Αντίστροφα. Όταν η τιμή ενός εμπορεύματος πέφτει κάτω από τα έξοδα παραγωγής του, τότε τα κεφάλαια θα αποσυρθούν από την παραγωγή αυτού του εμπορεύματος. Αν εξαιρεθεί η περίπτωση που ένας βιομηχανικός κλάδος δεν είναι πια της εποχής και πρέπει επομένως να σβήσει, τότε, λόγω της φυγής των κεφαλαίων, η παραγωγή του

εμπορεύματος που η τιμή του έπεσε κάτω από τα έξοδα παραγωγής, δηλαδή η προσφορά του, θα υποχωρεί ως το σημείο που θ' αρχίσει ν' ανταποκρίνεται στη ζήτηση, δηλαδή ώσπου η τιμή του ν' ανεβεί ξανά ως το ύψος των εξόδων παραγωγής του ή καλύτερα ώσπου να πέσει η προσφορά κάτω απ' τη ζήτηση, δηλ. ώσπου η τιμή του να ξαναπέσει πάνω από τα έξοδα παραγωγής του, *γιατί η τρέχουσα τιμή ενός εμπορεύματος βρίσκεται πάντα πάνω ή κάτω από τα έξοδα παραγωγής του.*

Βλέπουμε πως τα κεφάλαια ακατάπαντα έρχονται ή φεύγουν από την περιοχή της μιας βιομηχανίας στην περιοχή της άλλης. Η υψηλή τιμή προκαλεί μια πολύ δυνατή εισροή και η χαμηλή πια πολύ δυνατή αποχώρηση.

Θα μπορούσαμε να δείξουμε, από μια άλλη σκοπιά, πως τα έξοδα παραγωγής δεν καθορίζουν μονάχα την προσφορά, μα και τη ζήτηση. Αυτό όμως θα μας απομάκρυνε πολύ από το αντικείμενό μας.

Είδαμε πριν λίγο πώς οι διακυμάνσεις της προσφοράς και της ζήτησης ανάγουν διαρκώς την τιμή ενός εμπορεύματος στα έξοδα παραγωγής. *Βέβαια η πραγματική τιμή ενός εμπορεύματος βρίσκεται πάντα πάνω ή κάτω από τα έξοδα παραγωγής, μα η άνοδος και η πτώση εξουδετερώνονται αμοιβαία, έτσι που μέσα στα πλαίσια ενός ορισμένου χρονικού διαστήματος, όταν υπολογιστούν μαζί η άμπωτη και η πλημμυρίδα της βιομηχανίας, τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται μεταξύ τους σύμφωνα με τα έξοδα παραγωγής τους, η τιμή τους επομένως καθορίζεται από τα έξοδα παραγωγής τους.*

Αυτός ο καθορισμός της τιμής από τα έξοδα παραγωγής δεν πρέπει να νοηθεί με την έννοια που του δίνουν οι οικονομολόγοι. Οι οικονομολόγοι λένε ότι η μέση τιμή των εμπορευμάτων είναι ίση με τα έξοδα παραγωγής, ότι αυ-

τός είναι ο νόμος. Την αναρχική κίνηση, που μ' αυτήν ισοφαρίζονται η άνοδος με την πτώση και η πτώση με την άνοδος, τη βλέπουμε σαν τυχαίο γεγονός. Θα μπορούσε κανένας με το ίδιο δικαίωμα, όπως κι έγινε από άλλους οικονομολόγους, να θεωρήσει τις διακυμάνσεις σα νόμο και τον καθορισμό της τιμής απ' τα έξοδα παραγωγής σαν τυχαίο γεγονός. Μα μονάχα αυτές οι διακυμάνσεις, που, αν εξεταστούν από κοντά, προκαλούν τις πιο φριχτές ερημώσεις και σαν σεισμός συγκλονίζουν από τα θεμέλιά της την αστική κοινωνία, μονάχα αυτές οι διακυμάνσεις καθορίζουν στην πορεία τους την τιμή σύμφωνα με τα έξοδα παραγωγής. Η συνολική κίνηση αυτής της αταξίας είναι η τάξη της. Στην πορεία αυτής της βιομηχανικής αναρχίας, σ' αυτή την κυκλική κίνηση, ο συναγωνισμός ισοφαρίζει σα να λέμε τη μια υπερβολή με την άλλη.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι: η τιμή ενός εμπορεύματος καθορίζεται από τα έξοδα παραγωγής του έτσι, που οι περιόδοι όπου η τιμή αυτού του εμπορεύματος ανεβαίνει πάνω από τα έξοδα παραγωγής, ισοφαρίζονται από τις περιόδους που πέφτει κάτω από τα έξοδα παραγωγής, και αντίστροφα. Βέβαια αυτό δεν ισχύει για ένα ξεχωριστό δοσμένο βιομηχανικό προϊόν, αλλά μονάχα για ολόκληρο το βιομηχανικό κλάδο. Δεν ισχύει επομένως ούτε για τον έναν ξεχωριστό βιομήχανο, αλλά μονάχα για ολόκληρη την τάξη των βιομηχάνων.

Ο καθορισμός της τιμής από τα έξοδα παραγωγής είναι όμοιος με τον καθορισμό της τιμής από τον εργάσιμο χρόνο που απαιτείται για την παραγωγή ενός εμπορεύματος, γιατί τα έξοδα παραγωγής αποτελούνται: 1) από τις πρώτες ύλες και τη φθορά των εργαλείων, δηλ. από βιομηχανικά προϊόντα που η παραγωγή τους στοίχισε ένα ορισμένο ποσό εργάσιμων ημερών που παριστάνουν επομένως

ένα ορισμένο ποσό εργάσιμου χρόνου, και 2) από άμεση εργασία, που έχει ακριβώς για μέτρο το χρόνο.

Οι ίδιοι γενικοί νόμοι, λοιπόν, που ρυθμίζουν γενικά την τιμή των εμπορευμάτων, ρυθμίζουν φυσικά και το μισθό της εργασίας, την τιμή της εργασίας.

Ο μισθός της εργασίας πότε θ' ανεβαίνει, πότε θα πέφτει, ανάλογα με τη σχέση της ζήτησης προς την προσφορά, ανάλογα με το πώς διαμορφώνεται ο συναγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές της εργατικής δύναμης, τους κεφαλαιοκράτες, και στους πωλητές της εργατικής δύναμης, τους εργάτες. Στις διακυμάνσεις των τιμών των εμπορευμάτων γενικά αντιστοιχούν οι διακυμάνσεις του μισθού της εργασίας. Στα πλαίσια αυτών των διακυμάνσεων όμως, η τιμή της εργασίας θα καθορίζεται από τα έξοδα παραγωγής, από το χρόνο εργασίας που απαιτείται για να δημιουργηθεί αυτό το εμπόρευμα, η εργατική δύναμη.

Ποια είναι, λοιπόν, τα έξοδα παραγωγής της εργατικής δύναμης.

Είναι τα έξοδα που απαιτούνται για να διατηρείται ο εργάτης σαν εργάτης και για να καταρτιστεί σαν εργάτης.

Γι' αυτό, όσο λιγότερο χρόνο μόρφωσης απαιτεί μια εργασία τόσο λιγότερα είναι τα έξοδα παραγωγής του εργάτη, τόσο χαμηλότερη είναι η τιμή της εργασίας του, ο μισθός της εργασίας του. Στους βιομηχανικούς κλάδους όπου δεν απαιτείται σχεδόν καθόλου χρόνος μαθήτευσης και όπου αρκεί μονάχα η σωματική ύπαρξη του εργάτη, τα έξοδα παραγωγής που χρειάζονται για την παραγωγή του περιορίζονται σχεδόν μονάχα στα εμπορεύματα που χρειάζονται για να διατηρηθεί στη ζωή ικανός για εργασία. Γι' αυτό η τιμή της εργασίας του καθορίζεται από την τιμή των αναγκαίων μέσων συντήρησης.

Παίρνουμε όμως υπόψη και κάτι άλλο. Ο εργοστα-

σιάρχης, που λογαριάζει τα δικά του έξοδα παραγωγής και σύμφωνα μ' αυτά υπολογίζει και την τιμή των προϊόντων, βάζει στο λογαριασμό και τη φθορά των εργαλείων δουλειάς. Αν, λ.χ., μια μηχανή του στοιχίζει 1.000 μάρκα, κι αν η μηχανή αυτή φθείρεται μέσα σε δέκα χρόνια, τότε προσθέτει κάθε χρόνο 100 μάρκα στην τιμή του εμπορεύματος, για να μπορεί ύστερα από δέκα χρόνια να αντικαταστήσει τη φθαρμένη μηχανή με μια καινούργια. Κατά τον ίδιο τρόπο πρέπει στα έξοδα παραγωγής της απλής εργατικής δύναμης να λογαριαστούν και τα έξοδα αναπαραγωγής, που μ' αυτά η γενιά των εργατών θα είναι σε θέση να αυξάνει και να αντικαθιστά τους φθαρμένους εργάτες με νέους. Η φθορά του εργάτη υπολογίζεται, λοιπόν, με τον ίδιο τρόπο όπως η φθορά της μηχανής.

Τα έξοδα παραγωγής της απλής εργατικής δύναμης είναι, λοιπόν, τα *έξοδα ύπαρξης και αναπαραγωγής του εργάτη*. Η τιμή αυτών των εξόδων ύπαρξης και αναπαραγωγής αποτελεί το μισθό της εργασίας. Ο μισθός της εργασίας που καθορίζεται έτσι, ονομάζεται *κατώτατο όριο του μισθού εργασίας*. Αυτό το κατώτατο όριο του μισθού εργασίας ισχύει, όπως κι ο καθορισμός της τιμής των εμπορευμάτων από τα έξοδα παραγωγής γενικά, όχι για το ένα ξεχωριστό άτομο, αλλά για όλο το γένος των εργατών. Μεμονωμένοι εργάτες, εκατομμύρια εργάτες, δεν παίρνουν τόσα που να αρκούν για να υπάρχουν και να αναπαράγονται. *Μα ο μισθός της εργασίας ολόκληρης της εργατικής τάξης* ισοφαρίζεται, μέσα στα πλαίσια των διακυμάνσεών του, μ' αυτό το κατώτατο όριο.

Και τώρα, αφού συνεννοηθήκαμε πάνω στους πιο γενικούς νόμους που ρυθμίζουν το μισθό της εργασίας καθώς και την τιμή κάθε άλλου εμπορεύματος, μπορούμε να σταθούμε πιο ειδικά στο θέμα μας.

III

Το κεφάλαιο αποτελείται από πρώτες ύλες, εργαλεία δουλειάς και μέσα συντήρησης όλων των ειδών, που χρησιμοποιούνται για να παραχθούν νέες πρώτες ύλες, νέα εργαλεία δουλειάς και νέα μέσα συντήρησης. Όλα αυτά τα συστατικά του μέρη είναι δημιουργήματα της εργασίας, προϊόντα της εργασίας *συσσωρευμένη εργασία*. Η συσσωρευμένη εργασία που χρησιμεύει σα μέσο για νέα παραγωγή είναι κεφάλαιο.

Έτσι λένε οι οικονομολόγοι.

Τι είναι ένας νέγρος δούλος; Ένας άνθρωπος της μαύρης φυλής. Η μια εξήγηση αξίζει τόσο όσο και η άλλη.

Ένας νέγρος είναι ένας νέγρος. Μέσα σε ορισμένες σχέσεις μονάχα γίνεται δούλος. Μια βαμβακοκλωστική μηχανή είναι μια μηχανή για το κλώσιμο του βαμβακιού. Μονάχα μέσα σε ορισμένες σχέσεις γίνεται *κεφάλαιο*. Αποσπασμένη απ' αυτές τις σχέσεις, είναι τόσο λίγο κεφάλαιο όσο ο χρυσός αυτός καθ' αυτός είναι *χρήμα*, ή όσο η ζάχαρη είναι η τιμή της ζάχαρης.

Μέσα στην παραγωγή οι άνθρωποι δεν επενεργούν μονάχα πάνω στη φύση, μα και ο ένας πάνω στον άλλο. Παράγουν μονάχα ενεργώντας κατά ένα ορισμένο τρόπο από κοινού και ανταλλάσσοντας αμοιβαία τις δραστηριότητές τους. Για να παράγουν έρχονται σε ορισμένες σχέσεις και συνάψεις μεταξύ τους και μονάχα μέσα σ' αυτές τις κοινωνικές σχέσεις και συνάψεις συντελείται η επενέργειά τους πάνω στη φύση, συντελείται η παραγωγή.

Ανάλογα με το χαρακτήρα των μέσων παραγωγής, θα είναι φυσικά διαφορετικές αυτές οι κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες σχετίζονται οι παραγωγοί μεταξύ τους, θα είναι διαφορετικοί οι όροι κάτω απ' τους οποίους ανταλ-

λάσσουν τις δραστηριότητές τους και συμμετέχουν στο γενικό έργο της παραγωγής. Με την εφεύρεση ενός νέου πολεμικού οργάνου, του πυροβόλου όπλου, άλλαξε αναγκαστικά όλη η εσωτερική οργάνωση του στρατού, άλλαξαν οι σχέσεις που μέσα σ' αυτές τα άτομα μπορούν να συγκροτούν ένα στρατό και να ενεργούν σαν στρατός, άλλαξε επίσης και η σχέση των διαφόρων στρατών μεταξύ τους.

Οι κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες παράγουν τα άτομα, οι κοινωνικές παραγωγικές σχέσεις αλλάζουν, λοιπόν, μεταβάλλονται μαζί με την αλλαγή και την εξέλιξη των υλικών μέσων παραγωγής, των παραγωγικών δυνάμεων. Οι παραγωγικές σχέσεις στο σύνολό τους αποτελούν αυτό που ονομάζουν κοινωνικές σχέσεις, κοινωνία και μάλιστα μια κοινωνία σε μια ορισμένη ιστορική βαθμίδα ανάπτυξης, μια κοινωνία με δικό της, διαφορετικό χαρακτήρα. Η αρχαία κοινωνία, η φεουδαρχική κοινωνία, η αστική κοινωνία, αποτελούν τέτοια σύνολα παραγωγικών σχέσεων, που η καθεμιά απ' αυτές χαρακτηρίζει ταυτόχρονα μια ιδιαίτερη βαθμίδα εξέλιξης στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Και το κεφάλαιο είναι μια κοινωνική παραγωγική σχέση. Είναι μια αστική παραγωγική σχέση, μια παραγωγική σχέση της αστικής κοινωνίας. Μήπως τα μέσα συντήρησης, τα εργαλεία δουλειάς, οι πρώτες ύλες, που αποτελούν το κεφάλαιο, δε δημιουργήθηκαν και δε συσσωρεύτηκαν κάτω από δοσμένους κοινωνικούς όρους, μέσα σε ορισμένες κοινωνικές σχέσεις; Μήπως δε χρησιμοποιούνται κάτω από ορισμένους κοινωνικούς όρους, μέσα σε ορισμένες κοινωνικές σχέσεις για νέα παραγωγή; Και μήπως δεν είναι ίσα-ίσα αυτός ο ορισμένος κοινωνικός χαρακτήρας που κάνει κεφάλαιο τα προϊόντα που χρησιμεύουν για νέα παραγωγή;

Το κεφάλαιο δεν αποτελείται μονάχα από μέσα συντή-

ρησης, εργαλεία δουλειάς και πρώτες ύλες, δεν αποτελείται μονάχα από υλικά προϊόντα, αποτελείται ακόμα κι από *ανταλλακτικές αξίες*. Όλα τα προϊόντα απ' τα οποία αποτελείται είναι εμπορεύματα. Το κεφάλαιο δεν είναι, λοιπόν, μονάχα ένα ποσό από υλικά προϊόντα, είναι ένα ποσό από εμπορεύματα, από ανταλλακτικές αξίες, από *κοινωνικά μεγέθη*.

Το κεφάλαιο παραμένει το ίδιο, αδιάφορο αν στη θέση του μαλλιού βάλουμε βαμβάκι, στη θέση του σταριού ρύζι, στη θέση των σιδηροδρόμων ατμόπλοια, με την προϋπόθεση φυσικά ότι το βαμβάκι, το ρύζι, τα ατμόπλοια – το σώμα του κεφαλαίου – θα 'χουν την ίδια ανταλλακτική αξία, την ίδια τιμή με το μαλλί, το σάρι, τους σιδηρόδρομους, στα οποία ενσωματωνόταν προηγούμενα. Το σώμα του κεφαλαίου μπορεί να μεταβάλλεται ακατάπαυστα, χωρίς το κεφάλαιο να παθαίνει έστω και την παραμικρότερη αλλαγή.

Αν όμως κάθε κεφάλαιο είναι ένα ποσό από εμπορεύματα, δηλ. από ανταλλακτικές αξίες, δεν είναι κεφάλαιο κάθε ποσό από εμπορεύματα, κάθε ποσό από ανταλλακτικές αξίες.

Κάθε ποσό από ανταλλακτικές αξίες είναι μια ανταλλακτική αξία. Κάθε ξεχωριστή ανταλλακτική αξία είναι ένα ποσό από ανταλλακτικές αξίες. Λ.χ., ένα σπίτι που αξίζει 1.000 μάρκα είναι μια ανταλλακτική αξία 1.000 μάρκων. Ένα κομμάτι χαρτί που αξίζει 1 πφένιχ, είναι ένα ποσό από ανταλλακτικές αξίες 100/100 του πφένιχ. Τα προϊόντα που είναι ανταλλάξιμα μ' άλλα προϊόντα είναι *εμπορεύματα*. Η ορισμένη σχέση που μέσα σ' αυτή μπορούν ν' ανταλλακτούν αποτελεί την *ανταλλακτική τους αξία* ή, όταν την εκφράσουμε σε χρήμα, την *τιμή τους*. Η μάζα των προϊόντων αυτών δεν μπορεί ν' αλλάξει τίποτα στον προορισμό τους να είναι *εμπόρευμα* ή να

παριστάνουν μια *ανταλλακτική αξία* ή να 'χουν μια ορισμένη τιμή. Ένα δέντρο, είτε είναι μεγάλο είτε είναι μικρό, παραμένει δέντρο. Μήπως αλλάζει ο χαρακτήρας του σίδερου σαν εμπόρευμα, σαν ανταλλακτική αξία, όταν το ανταλλάσσουμε με άλλα προϊόντα κατά ουγγιές ή κατά καντάρια; Σύμφωνα με τη μάζα του είναι ένα εμπόρευμα μεγαλύτερης ή μικρότερης αξίας, μεγαλύτερης ή μικρότερης τιμής.

Πώς τώρα ένα ποσό από εμπορεύματα, από ανταλλακτικές αξίες γίνεται κεφάλαιο;

Με το γεγονός ότι σαν αυτοτελής κοινωνική δύναμη, δηλ. σαν δύναμη ενός μέρους της κοινωνίας, διατηρείται και αυξάνει στην ανταλλαγή με την άμεση, τη ζωντανή εργατική δύναμη. Η ύπαρξη μιας τάξης, που δεν κατέχει τίποτα άλλο εκτός από την ικανότητα για εργασία, αποτελεί μια αναγκαία προϋπόθεση του κεφαλαίου.

Μονάχα η κυριαρχία της συσσωρευμένης, περασμένης, αντικειμενικοποιημένης εργασίας πάνω στην άμεση, ζωντανή εργασία μετατρέπει τη συσσωρευμένη εργασία σε κεφάλαιο.

Το κεφάλαιο δε συνίσταται στο ότι η συσσωρευμένη εργασία χρησιμεύει στη ζωντανή εργασία σα μέσο για νέα παραγωγή. Το κεφάλαιο συνίσταται στο ότι η ζωντανή εργασία χρησιμεύει στη συσσωρευμένη εργασία σα μέσο για να διατηρεί και για να αυξάνει την ανταλλακτική της αξία.

Τι συμβαίνει στην ανταλλαγή ανάμεσα στον κεφαλαιοκράτη και στο μισθωτό εργάτη;

Ο εργάτης παίρνει, σαν αντάλλαγμα για την εργατική του δύναμη, μέσα συντήρησης και ο κεφαλαιοκράτης παίρνει, σαν αντάλλαγμα για τα μέσα του συντήρησης, εργασία, την παραγωγική δραστηριότητα του εργάτη, τη δημιουργική δύναμη, που μ' αυτή ο εργάτης δεν αναπληρώνει μο-

νάχα αυτό που καταναλώνει, μα προσδίδει στη συσσωρευμένη εργασία πιο μεγάλη αξία, απ' ό,τι είχε πριν. Ο εργάτης παίρνει από τον κεφαλαιοκράτη ένα μέρος από τα μέσα συντήρησης που υπάρχουν. Σε τι του χρησιμεύουν αυτά τα μέσα συντήρησης; Για την άμεση κατανάλωση. Όταν όμως καταναλώνω μέσα συντήρησης, τότε για μένα χάνονται αυτά αμετάκλητα, εκτός αν το χρόνο που αυτά τα μέσα συντήρησης με κρατούν στη ζωή, τον χρησιμοποιώ για να παράγω νέα μέσα συντήρησης, για να δημιουργήσω με την εργασία μου νέες αξίες στη θέση των αξιών που χάνονται κατά την κατανάλωση. Μα ίσα-ίσα αυτή την αναπαραγωγική ευγενική δύναμη την παραχωρεί ο εργάτης στο κεφάλαιο σαν αντάλλαγμα για τα μέσα συντήρησης που έχει πάρει. Την έχει χάσει επομένως για τον εαυτό του.

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: Ένας ενοικιαστής γης δίνει σ' ένα μεροκαματιάρη 5 γρόσια τη μέρα. Για τα 5 γρόσια ο μεροκαματιάρης εργάζεται όλη τη μέρα στο χωράφι του ενοικιαστή και του εξασφαλίζει έτσι ένα έσοδο από 10 γρόσια. Ο ενοικιαστής δεν παίρνει πίσω μονάχα τις αξίες που πρέπει να παραχωρήσει στο μεροκαματιάρη, μα τις διπλασιάζει. Χρησιμοποίησε, κατανάλωσε, λοιπόν, κατά έναν καρποφόρο, παραγωγικό τόπο τα 5 γρόσια που έδωσε στο μεροκαματιάρη. Αγόρασε ακριβώς για 5 γρόσια την εργασία και τη δύναμη του μεροκαματιάρη που παράγει προϊόντα της γης διπλάσιας αξίας και που κάνει τα 5 γρόσια 10. Ο μεροκαματιάρης αντίθετα παίρνει στη θέση της παραγωγικής του δύναμης, που την ενέργειά της την παραχώρησε στον ενοικιαστή, 5 γρόσια που τα ανταλλάσσει με μέσα συντήρησης, με μέσα συντήρησης που τα καταναλώνει γρηγορότερα ή αργότερα. Τα 5 γρόσια καταναλώθηκαν επομένως κατά ένα διπλό τρόπο: παραγωγικά για το κεφάλαιο, γιατί ανταλλάχτηκαν με μια εργατική δύνα-

μη⁶ που απόδωσε 10 γρόσια, μη παραγωγικά για τον εργάτη, γιατί ανταλλάχτηκαν με μέσα συντήρησης που έχουν εξαφανιστεί για πάντα και που την αξία τους μπορεί να την ξαναπάρει μονάχα επαναλαμβάνοντας την ίδια ανταλλαγή με τον ενοικιαστή της γης. *Το κεφάλαιο επομένως προϋποθέτει τη μισθωτή εργασία, η μισθωτή εργασία προϋποθέτει το κεφάλαιο. Το ένα προϋποθέτει το άλλο, το ένα παράγει το άλλο.*

Μήπως όμως ένας εργάτης σε ένα βαμβακουργικό εργοστάσιο παράγει μονάχα βαμβακερά υφάσματα; Όχι, παράγει κεφάλαιο. Παράγει αξίες, που χρησιμεύουν ξανά για να εξουσιάζουν την εργασία του και για να δημιουργηθούν μ' αυτές νέες αξίες.

Το κεφάλαιο μπορεί να αυξηθεί μονάχα όταν ανταλλάσσεται με εργατική δύναμη, όταν φέρνει στη ζωή μισθωτή εργασία. Η εργατική δύναμη του μισθωτού εργάτη μπορεί ν' ανταλλακτεί μονάχα με κεφάλαιο, αυξάνοντας το κεφάλαιο, ενισχύοντας τη δύναμη στην οποία είναι σκλάβο. *Αύξηση του κεφαλαίου σημαίνει, λοιπόν, αύξηση του προλεταριάτου, δηλ. της εργατικής τάξης.*

Το συμφέρον του καπιταλιστή και του εργάτη είναι, λοιπόν, το ίδιο, ισχυρίζονται οι αστοί και οι οικονομολόγοι τους. Και πραγματικά! Ο εργάτης καταστρέφεται αν δεν τον απασχολεί το κεφάλαιο. Το κεφάλαιο καταστρέφεται όταν δεν εκμεταλλεύεται την εργατική δύναμη, και για να την εκμεταλλεύεται πρέπει να την αγοράζει. Όσο πιο γρήγορα αυξάνει το κεφάλαιο που είναι προορισμένο για την παραγωγή, το παραγωγικό κεφάλαιο, όσο πιο αν-

6. Στο σημείο αυτό η έκφραση «εργατική δύναμη» δεν προέρχεται από τον Ένγκελς, βρισκόταν όμως και στο κείμενο που δημοσίευσε ο Μαξ στη *Νέα εφημερίδα του Ρήνου*. (Σημ. Συντ.)

θηρή είναι επομένως η βιομηχανία, όσο πιο πολύ πλουτίζει η αστική τάξη, όσο πιο καλά πάνε οι δουλειές τόσο πιο πολλούς εργάτες χρειάζεται ο καπιταλιστής, τόσο πιο ακριβά πουλιέται ο εργάτης.

Απαραίτητος όρος για μια υποφερτή κατάσταση του εργάτη είναι, λοιπόν, η όσο το δυνατόν πιο γρήγορη αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου.

Μα τι σημαίνει αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου; Σημαίνει αύξηση της δύναμης της συσσωρευμένης εργασίας πάνω στη ζωντανή εργασία. Αύξηση της κυριαρχίας της αστικής τάξης πάνω στην εργαζόμενη τάξη. Όταν η μισθωτή εργασία παράγει τον ξένο πλούτο, την εχθρική της δύναμη, το κεφάλαιο, που την εξουσιάζει, κυλάνε προς αυτήν μέσα απασχόλησης δηλ. μέσα συντήρησης, με τον όρο ότι ξανακάνει τον εαυτό της ένα μέρος του κεφαλαίου, μοχλό, που τον ξαναρίχνει σε μια επιταχυνόμενη κίνηση αύξησης.

Όταν λένε ότι τα συμφέροντα του κεφαλαίου και τα συμφέροντα των εργατών είναι τα ίδια, αυτό σημαίνει μονάχα ότι: Το κεφάλαιο και η μισθωτή εργασία είναι δυο πλευρές μιας και της αυτής σχέσης. Η μια προϋποθέτει την άλλη, όπως ο τοκογλύφος και ο σπάταλος προϋποθέτουν ο ένας τον άλλο.

Όσο ο μισθωτής εργάτης θα 'ναι μισθωτός εργάτης, η τύχη του θα εξαρτιέται από το κεφάλαιο. Αυτή είναι η πολυθρύλητη κοινότητα συμφερόντων του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη.

IV

Όταν αυξάνει το κεφάλαιο, αυξάνει η μάζα της μισθωτής εργασίας, αυξάνει ο αριθμός των μισθωτών εργατών,

με μια λέξη: η κυριαρχία του κεφαλαίου επεκτείνεται πάνω σε μια πιο μεγάλη μάζα από άτομα. Κι αν υποθέσουμε την πιο ευνοϊκή περίπτωση: Όταν αυξάνει το παραγωγικό κεφάλαιο, αυξάνει η ζήτηση εργασίας. Αυξάνει, λοιπόν, η τιμή της εργασίας, ο μισθός της εργασίας.

Ένα σπίτι μπορεί να είναι μεγάλο ή μικρό. Όσο τα σπίτια που το περιβάλλουν είναι επίσης μικρά, ικανοποιεί όλες τις κοινωνικές απαιτήσεις για μια κατοικία. Όταν όμως πλάι στο μικρό σπίτι ανυψωθεί ένα μέγαρο, τότε το μικρό σπίτι μαζεύεται και γίνεται καλύβα. Το μικρό σπίτι αποδεικνύει τώρα ότι ο ιδιοκτήτης του δεν πρέπει να 'χει καθόλου ή να 'χει μονάχα τις πιο μικρές απαιτήσεις. Και μπορεί στην πορεία του πολιτισμού να μεγαλώνει όσο θέλει, όταν όμως το γειτονικό μέγαρο μεγαλώνει στον ίδιο ή και σε μεγαλύτερο ακόμα βαθμό, τότε ο κάτοικος του σχετικά μικρότερου σπιτιού θα εξακολουθεί να αισθάνεται τον εαυτό του ακόμα όχι βολικά, όχι ικανοποιημένο, πιεσμένο μέσα στους τέσσερις τοίχους του.

Μια αισθητή αύξηση του μισθού της εργασίας προϋποθέτει μια γρήγορη αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου. Η γρήγορη αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου προκαλεί μια εξίσου γρήγορη αύξηση του πλούτου, της πολυτέλειας, των κοινωνικών αναγκών και των κοινωνικών απολαύσεων. Αν και αυξήθηκαν, λοιπόν, οι απολαύσεις του εργάτη, έπεσε όμως η κοινωνική ικανοποίηση που του προσφέρουν οι απολαύσεις αυτές σε σύγκριση με τις ακόμα μεγαλύτερες απολαύσεις του καπιταλιστή, που είναι απρόσιτες στον εργάτη, σε σύγκριση με το βαθμό ανάπτυξης της κοινωνίας γενικά. Οι ανάγκες και οι απολαύσεις μας πηγάζουν απ' την κοινωνία, γι' αυτό τις μετράμε με την κοινωνία, δεν τις μετράμε με τα αντικείμενα της ικανοποίησής τους. Επειδή η φύση τους είναι κοινωνική, είναι ταυτόχρονα και σχετική.

Ο μισθός της εργασίας δεν καθορίζεται γενικά μονάχα από τη μάζα των εμπορευμάτων που μπορεί να πάρει κανείς σ' αντάλλαγμα με το μισθό αυτό. Περιέχει διάφορες σχέσεις.

Αυτό που οι εργάτες παίρνουν απ' όλα για την εργατική τους δύναμη, είναι ένα ορισμένο ποσό από χρήματα. Μήπως ο μισθός της εργασίας καθορίζεται απ' αυτή τη χρηματική τιμή;

Το 16ο αιώνα αυξήθηκαν το χρυσάφι και το ασήμι που κυκλοφορούσαν στην Ευρώπη ύστερα από την ανακάλυψη πιο πλούσιων και πιο εύκολα εκμεταλλεύσιμων ορυχείων στην Αμερική. Γι' αυτό έπεσε η αξία του χρυσαφιού και του ασημιού σε σχέση με τα υπόλοιπα εμπορεύματα. Οι εργάτες εξακολουθούσαν για την εργατική τους δύναμη να παίρνουν όπως και πριν την ίδια μάζα νομισματοποιημένου ασημιού. Η χρηματική τιμή της εργασίας τους έμεινε η ίδια, και όμως έπεσε ο μισθός της εργασίας τους, γιατί σε αντάλλαγμα για την ίδια ποσότητα ασημιού έπαιρναν ένα μικρότερο ποσό από τ' άλλα εμπορεύματα. Κι αποτέλεσε αυτό ένα από τα περιστατικά που προώθησαν την αύξηση του κεφαλαίου, την εμφάνιση της αστικής τάξης στο 16ο αιώνα.

Ας πάρουμε μια άλλη περίπτωση. Το χειμώνα του 1847 ανέβηκαν σημαντικά οι τιμές των πιο απαραίτητων μέσων διατροφής, του σταριού, του κρέατος, του βούτυρου, του τυριού κλπ., εξαιτίας μιας κακής σοδειάς. Ας υποθέσουμε ότι οι εργάτες έπαιρναν όπως και πριν το ίδιο ποσό χρημάτων για την εργατική τους δύναμη. Δεν είχε πέσει ο μισθός της εργασίας τους; Και βέβαια έπεσε. Για τα ίδια χρήματα έπαιρναν στην ανταλλαγή λιγότερο ψωμί, κρέας, κλπ. Ο μισθός της εργασίας τους είχε πέσει, όχι γιατί έπεσε η αξία του ασημιού, αλλά γιατί αυξήθηκε η αξία των τροφίμων.

Ας υποθέσουμε τέλος ότι η χρηματική τιμή της εργασίας μένει η ίδια, ενώ έπεσαν στην τιμή τους όλα τα εμπορεύματα της γεωργίας και της βιομηχανίας λόγω της χρησιμοποίησης νέων μηχανών, λόγω ευνοϊκών καιρικών συνθηκών κλπ. Με το ίδιο χρήμα μπορούν οι εργάτες να αγοράσουν τώρα περισσότερα εμπορεύματα όλων των ειδών. Αυξήθηκε, λοιπόν, ο μισθός της εργασίας τους, ακριβώς γιατί δεν άλλαξε η χρηματική του αξία.

Η χρηματική τιμή της εργασίας, ο ονομαστικός μισθός της εργασίας, δε συμπίπτει, λοιπόν, με τον πραγματικό μισθό της εργασίας, δηλ. με το ποσό των εμπορευμάτων που πραγματικά δίνονται σαν αντάλλαγμα για το μισθό της εργασίας. Όταν, λοιπόν, μιλούμε για αύξηση ή για πτώση του μισθού εργασίας, τότε δεν πρέπει να παίρνουμε υπόψη μας μονάχα τη χρηματική τιμή της εργασίας, τον ονομαστικό μισθό της εργασίας.

Μα ούτε ο ονομαστικός μισθός της εργασίας, δηλ. το χρηματικό ποσό που γι' αυτό ο εργάτης πουλιέται στον καπιταλιστή, ούτε ο πραγματικός μισθός εργασίας, δηλ. το ποσό των εμπορευμάτων που μπορεί να αγοράσει με τα χρήματα αυτά, εξαντλούν τις σχέσεις που περιλαμβάνονται στο μισθό της εργασίας.

Ο μισθός της εργασίας καθορίζεται ακόμα απ' τη σχέση του προς το κέρδος, προς το κέρδος του καπιταλιστή, αυτό είναι ο συγκριτικός, ο σχετικός μισθός της εργασίας.

Ο πραγματικός μισθός της εργασίας εκφράζει την τιμή της εργασίας σε σχέση με την τιμή των υπόλοιπων εμπορευμάτων, ενώ ο σχετικός μισθός της εργασίας εκφράζει το μερίδιο της άμεσης εργασίας στην καινούργια αξία που παρήγαγε η ίδια, σε σύγκριση με το μερίδιο που πέφτει στη συσσωρευμένη εργασία, στο κεφάλαιο.

Είπαμε πιο πάνω σελ. 26 ότι: «Ο μισθός της εργασίας

δεν είναι ένα μερίδιο του εργάτη στο εμπόρευμα που έχει παράγει ο ίδιος. Ο μισθός της εργασίας είναι το μέρος εκείνο των εμπορευμάτων που προϋπήρχαν και που μ' αυτά ο κεφαλαιοκράτης αγοράζει για τον εαυτό του ένα ορισμένο ποσό παραγωγικής εργατικής δύναμης.» Αυτόν όμως το μισθό της εργασίας πρέπει ο κεφαλαιοκράτης να τον αναπληρώσει πάλι από την τιμή στην οποία πουλά το προϊόν που παρήγαγε ο εργάτης, πρέπει να τον αναπληρώσει έτσι που να του μένει κανονικά και ένα περίσσειμα, ένα κέρδος πάνω από τα έξοδα παραγωγής που έκανε. Η τιμή της πώλησης του εμπορεύματος που παρήγαγε ο εργάτης μοιράζεται για τον κεφαλαιοκράτη σε τρία μέρη: *πρώτο*, στην αντικατάσταση της τιμής των πρώτων υλών που προκαταβλήθηκαν απ' αυτόν, μαζί με την αντικατάσταση της φθοράς των εργαλείων, των μηχανών και των άλλων μέσων εργασίας που προκαταβλήθηκαν επίσης απ' αυτόν. *Δεύτερο*, στην αντικατάσταση του μισθού της εργασίας που είχε προκαταβληθεί απ' αυτόν. Και *τρίτο* στο περίσσειμα πάνω απ' αυτά, στο κέρδος του κεφαλαιοκράτη. Ενώ το πρώτο μέρος αντικαθιστά μονάχα *απ' τα πριν υπάρχουσες αξίες*, είναι φανερό ότι, τόσο η αντικατάσταση του μισθού της εργασίας όσο και το περισευόμενο κέρδος του κεφαλαιοκράτη στο σύνολό τους, *παίρνονται από τη νέα αξία, που δημιουργήθηκε με τη δουλειά του εργάτη και που προστέθηκε στις πρώτες ύλες*. Και μ' αυτή την έννοια μπορούμε, τόσο το μισθό της εργασίας όσο και το κέρδος, για να τα συγκρίνουμε μεταξύ τους, να τα θεωρήσουμε σα μέρη του προϊόντος του εργάτη.

Ο πραγματικός μισθός της εργασίας μπορεί να παραμένει ο ίδιος, μπορεί ακόμα και να μεγαλώνει, και παρόλα αυτά να πέφτει ο σχετικός μισθός της εργασίας. Ας υποθέσουμε, λ.χ., ότι οι τιμές όλων των μέσων συντήρησης έπε-

σαν κατά $2/3$, ενώ το μεροκάματο έπεσε μονάχα κατά $1/3$, λ.χ., από 3 σε 2 μάρκα. Αν και ο εργάτης μ' αυτά τα 2 μάρκα έχει στη διάθεσή του ένα μεγαλύτερο ποσό από εμπορεύματα από ότι είχε προηγουμένα με τα 3 μάρκα, ωστόσο ο μισθός της εργασίας του μίκραινε σε σύγκριση με το κέρδος του κεφαλαιοκράτη. Το κέρδος του κεφαλαιοκράτη (λ.χ., του εργοστασιάρχη) αυξήθηκε κατά ένα μάρκο, δηλ. για ένα μικρότερο ποσό από ανταλλακτικές αξίες που πληρώνει ο κεφαλαιοκράτης στον εργάτη, ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να παράγει ένα μεγαλύτερο ποσό ανταλλακτικές αξίες από ότι παρήγαγε πριν. Το μερίδιο του κεφαλαίου σε σχέση με το μερτικό της εργασίας αυξήθηκε. Η κατανομή του κοινωνικού πλούτου ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία έγινε ακόμα πιο ανισόμορη. Ο κεφαλαιοκράτης εξουσιάζει με το ίδιο κεφάλαιο με μεγαλύτερη ποσότητα από εργασία. Μεγάλωσε η εξουσία της τάξης των καπιταλιστών πάνω στην εργατική τάξη, χειροτέρευσε η κοινωνική θέση του εργάτη, ρίχτηκε κατά μια βαθμίδα χαμηλότερα από τη θέση του κεφαλαιοκράτη.

Ποιος είναι, λοιπόν, ο γενικός νόμος που καθορίζει την πτώση και την άνοδο του μισθού της εργασίας και του κέρδους στην αμοιβαία τους σχέση;

Ο μισθός εργασίας και το κέρδος βρίσκονται σε αντίστροφη αναλογία αναμεταξύ τους. Το μερίδιο του κεφαλαίου, το κέρδος, αυξάνει στην ίδια αναλογία που πέφτει το μερίδιο της εργασίας, το μεροκάματο, και αντίστροφα. Το κέρδος αυξάνει στο βαθμό που πέφτει ο μισθός της εργασίας, πέφτει στο βαθμό που ανεβαίνει ο μισθός της εργασίας.

Θα αντιτάξει ίσως κανένας ότι ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να κερδίσει από επωφελή ανταλλαγή των προϊόντων του με άλλους κεφαλαιοκράτες, με την αύξηση της ζήτησης

για το εμπόρευσμά του, είτε επειδή άνοιξαν νέες αγορές είτε επειδή μεγάλωσαν στιγμιαία οι ανάγκες στις παλιές αγορές κλπ., ότι επομένως το κέρδος του κεφαλαιοκράτη μπορεί να μεγαλώσει με την εξαπάτηση τρίτων κεφαλαιοκρατών ανεξάρτητα από την άνοδο ή την πτώση του μισθού της εργασίας, της ανταλλακτικής αξίας της εργατικής δύναμης, είτε μπορεί ν' ανέβει το κέρδος του κεφαλαιοκράτη με την τελειοποίηση των εργαλείων της δουλειάς, με νέα χρησιμοποίηση των δυνάμεων της φύσης κλπ.

Πρώτα, πρέπει κανείς να παραδεχτεί ότι το αποτέλεσμα παραμένει το ίδιο, αν και προκλήθηκε από αντίστροφο δρόμο. Το κέρδος βέβαια δεν αυξήθηκε γιατί έπεσε ο μισθός της εργασίας, αλλά έπεσε ο μισθός της εργασίας γιατί αυξήθηκε το κέρδος. Ο καπιταλιστής με το ίδιο ποσό ξένης αξίας αγόρασε ένα μεγαλύτερο ποσό από ανταλλακτικές αξίες, χωρίς να έχει πληρώσει πιο ακριβά την εργασία. Δηλ. η εργασία πληρώνεται λιγότερο σε σχέση με το καθαρό εισόδημα που αφήνει στον καπιταλιστή.

Χώρια απ' αυτό, ας θυμηθούμε ότι, παρότι τις διακυμάνσεις των τιμών των εμπορευμάτων, η μέση τιμή κάθε εμπορεύματος, η σχέση που ανταλλάσσεται με άλλα εμπορεύματα, καθορίζεται από τα έξοδα παραγωγής του. Οι απάτες επομένως μέσα στην τάξη των κεφαλαιοκρατών συμψηφίζονται αναγκαστικά. Η καλύτερευση των μηχανικών εγκαταστάσεων, η νέα χρησιμοποίηση των φυσικών δυνάμεων στην υπηρεσία της παραγωγής δίνουν τη δυνατότητα σ' έναν ορισμένο χρόνο εργασίας, με το ίδιο ποσό εργασίας και κεφαλαίου να δημιουργείται μια μεγαλύτερη μάζα από προϊόντα, σε καμιά περίπτωση όμως μια μεγαλύτερη μάζα από ανταλλακτικές αξίες. Αν με τη χρησιμοποίηση της κλωστικής μηχανής μπορώ να προσφέρω μέσα σε μια ώρα ακόμα μια φορά τόση κλωστή, απ' ότι πρό-

σφερα πριν από την εφεύρεσή της, λ.χ., εκατό φούντια αντί πενήντα, τότε για τα εκατό αυτά φούντια δε θα παίρνω για πάντα στην ανταλλαγή περισσότερα εμπορεύματα απ' ότι έπαιρνα πριν για τα πενήντα φούντια, γιατί τα έξοδα παραγωγής έπεσαν στο μισό ή γιατί με τα ίδια έξοδα μπορώ να προσφέρω διπλάσιο προϊόν.

Τέλος σ' οποιαδήποτε αναλογία κι αν μοιράζει ανάμεσα της η τάξη των κεφαλαιοκρατών, η αστική τάξη, είτε μιας χώρας είτε όλης της παγκόσμιας αγοράς, το καθαρό εισόδημα της παραγωγής, το συνολικό ποσό αυτού του καθαρού εισοδήματος είναι κάθε φορά μονάχα το ποσό, κατά το οποίο έχει αυξηθεί συνολικά η συσσωρευμένη εργασία από την άμεση εργασία. Το συνολικό αυτό ποσό αυξάνει, λοιπόν, στην αναλογία που η εργασία αυξάνει το κεφάλαιο, δηλ. στην αναλογία που το κέρδος μεγαλώνει σε σύγκριση με το μισθό της εργασίας.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι κι αν ακόμα παραμείνουμε μέσα στη σχέση κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας, τα συμφέροντα του κεφαλαίου και τα συμφέροντα της μισθωτής εργασίας είναι διαμετρικά αντίθετα.

Μια γρήγορη αύξηση του κεφαλαίου ισοδυναμεί με μια γρήγορη αύξηση του κέρδους. Το κέρδος μπορεί να αυξάνει γρήγορα μονάχα όταν η τιμή της εργασίας, όταν ο σχετικός μισθός της εργασίας κατεβαίνει με την ίδια ταχύτητα. Ο σχετικός μισθός της εργασίας μπορεί να πέφτει, παρά το γεγονός ότι ο πραγματικός μισθός της εργασίας ανεβαίνει ταυτόχρονα με τον ονομαστικό μισθό της εργασίας, δηλ. με τη χρηματική αξία της εργασίας, μόνο που δεν ανεβαίνει όμως στην ίδια αναλογία που ανεβαίνει το κέρδος. Αν, λ.χ., στις περιόδους που οι δουλειές πάνε καλά ο μισθός της εργασίας ανεβαίνει κατά 5 τα εκατό, ενώ αντίθετα μεγαλώνει το κέρδος κατά 30 τα εκατό, τότε ο συγκριτι-

κός, ο σχετικός μισθός εργασίας δεν αυξήθηκε αλλά έπεσε.

Όταν μεγαλώνει, λοιπόν, το εισόδημα του εργάτη μαζί με τη γρήγορη αύξηση του κεφαλαίου, τότε μεγαλώνει ταυτόχρονα το κοινωνικό χάσμα, που χωρίζει τον εργάτη από τον κεφαλαιοκράτη, τότε μεγαλώνει ταυτόχρονα η εξουσία του κεφαλαίου πάνω στην εργασία, η εξάσκηση της εργασίας από το κεφάλαιο.

Όταν λένε ότι ο εργάτης έχει συμφέρον ν' αυξάνει γρήγορα το κεφάλαιο, αυτό σημαίνει μονάχα ότι: Όσο πιο γρήγορα ο εργάτης αυξάνει τον ξένο πλούτο τόσο πιο παχιά ψίχουλα θα του πέφτουν, τόσο περισσότεροι εργάτες θα μπορούν να απασχολούνται και να γεννιούνται, τόσο περισσότερο θα μπορεί να μεγαλώνει η μάζα των σκλάβων που εξαρτώνται από το κεφάλαιο.

Είδαμε λοιπόν:

Ακόμα και η πιο ευνοϊκή κατάσταση για την εργατική τάξη, η όσο μπορεί πιο γρήγορη αύξηση του κεφαλαίου, όσο κι αν καλυτερεύει την υλική ζωή του εργάτη, δεν καταργεί την αντίθεση ανάμεσα στα δικά του συμφέροντα και τα συμφέροντα της αστικής τάξης, τα συμφέροντα του κεφαλαιοκράτη. Το κέρδος και ο μισθός της εργασίας βρίσκονται, όπως και πριν, σε αντίστροφη αναλογία.

Όταν το κεφάλαιο αυξάνει γρήγορα, τότε μπορεί ο μισθός της εργασίας ν' ανεβαίνει, όμως ασύγκριτα πιο γρήγορα ανεβαίνει το κέρδος του κεφαλαίου. Η υλική κατάσταση του εργάτη καλυτέρευσε, μα σε βάρος της κοινωνικής του θέσης. Το κοινωνικό χάσμα που τον χωρίζει από τον καπιταλιστή μεγάλωσε.

Τέλος:

Όταν λένε ότι η πιο ευνοϊκή προϋπόθεση για τη μισθωτή εργασία είναι η όσο μπορεί πιο γρήγορη αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου, σημαίνει ότι: Όσο πιο γρήγορα

η εργατική τάξη μεγαλώνει και αυξάνει την εχθρική της δύναμη, τον ξένο πλούτο που την εξουσιάζει τόσο περισσότερο θα της επιτρέπεται κάτω από ευνοϊκότερες συνθήκες να εργάζεται ξανά για την αύξηση του αστικού πλούτου, για το μέγαλωμα της εξουσίας του κεφαλαίου, και θα πρέπει να 'ναι ευχαριστημένη ότι σφυρηλατεί για τον εαυτό της τις χρυσές αλυσίδες με τις οποίες τη σέρνει η αστική τάξη από πίσω της.

V

Είναι άραγε τόσο αδιάσπαστα συνδεδεμένα η αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου και το ανέβασμα του μισθού της εργασίας, όπως ισχυρίζονται οι αστοί οικονομολόγοι; Δεν πρέπει να πιστεύουμε στα λόγια τους. Δεν πρέπει να τους πιστεύουμε ακόμα κι όταν λένε ότι όσο πιο παχύ είναι το κεφάλαιο τόσο καλύτερα σιτίζεται ο σκλάβος του. Η κεφαλαιοκρατία είναι τόσο φωτισμένη, λογαριάζει τόσο καλά, που δε συμεριζεται τις προλήψεις του φεουδάρχη που επιδεικνύει τη λαμπρότητα των υπηρετών του. Οι όροι ύπαρξης της αστικής τάξης την αναγκάζουν να τα λογαριάζει.

Ας εξετάσουμε, λοιπόν, το ζήτημα πιο λεπτομερειακά:

Πώς επιδρά η αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου πάνω στο μισθό της εργασίας;

Όταν αυξάνει το παραγωγικό κεφάλαιο της αστικής κοινωνίας στο σύνολό του, τότε συντελείται μια πιο ολόπλευρη συσσώρευση εργασίας. Οι κεφαλαιοκράτες αυξάνουν σε αριθμό και σε έκταση. Η αύξηση των κεφαλαίων μεγαλώνει το συναγωνισμό ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες. Οι αυξανόμενες διαστάσεις των κεφαλαίων δίνουν τα

μέσα να οδηγηθούν *ακόμα πιο τεράστιες στρατιές εργατών, με ακόμα πιο γιγάντια πολεμικά εργαλεία στο βιομηχανικό πεδίο μάχης.*

Μονάχα πουλώντας πιο φτηνά μπορεί ο ένας κεφαλαιοκράτης να εκτοπίσει τον άλλο από το πεδίο της μάχης και να κατακτήσει το κεφάλαιό του. Για να μπορεί να πουλάει πιο φτηνά, χωρίς να καταστραφεί, είναι υποχρεωμένος να παράγει πιο φτηνά, δηλ. να ανεβάζει όσο το δυνατό περισσότερο την παραγωγική δύναμη της εργασίας. Όμως η παραγωγική δύναμη της εργασίας μεγαλώνει πριν απ' όλα με *ένα μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας*, με μια πιο ολόπλευρη εισαγωγή και διαρκή τελειοποίηση των μηχανών. Όσο μεγαλύτερος είναι ο στρατός των εργατών ανάμεσα στον οποίο κατανέμεται η εργασία, σε όσο πιο γιγάντια κλίμακα εισάγονται οι μηχανές τόσο πιο καρποφόρα γίνεται η εργασία. Γι' αυτό γεννιέται μια ολόπλευρη άμιλλα ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες, τόσο για να μεγαλώσουν τον καταμερισμό της εργασίας και για να αυξήσουν τον αριθμό των μηχανών όσο και για να τις εκμεταλλεύονται σε όσο το δυνατό μεγαλύτερη κλίμακα.

Πώς θα ενεργήσει, λοιπόν, ο κεφαλαιοκράτης που βρήκε το μέσο, με ένα μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας, με τη χρησιμοποίηση και την τελειοποίηση νέων μηχανών, με την πιο επωφελή και πιο μαζική εκμετάλλευση των φυσικών δυνάμεων, να δημιουργεί με το ίδιο ποσό εργασίας ή συσσωρευμένης εργασίας ένα μεγαλύτερο ποσό από προϊόντα, από εμπορεύματα, απ' ό,τι δημιουργούν οι άλλοι ανταγωνιστές του; Πώς θα ενεργήσει, λ.χ., ο κεφαλαιοκράτης που μπορεί να παράγει έναν πήχυ πανί στο ίδιο εργάσιμο χρόνο που οι ανταγωνιστές του χρειάζονται για να παράγουν μισό πήχυ πανί;

Θα μπορούσε να εξακολουθήσει να πουλά το μισό πή-

χυ πανί στην προηγούμενη τιμή της αγοράς, αυτό όμως δε θα αποτελούσε μέσο για να εκτοπίσει τους αντιπάλους του από το πεδίο της μάχης και για να μεγαλώσει τη δικιά του πώληση. Μα στον ίδιο βαθμό που επεκτάθηκε η παραγωγή του, επεκτάθηκε γι' αυτόν και η ανάγκη της πώλησης. Τα πιο ισχυρά και τα πιο ακριβά μέσα παραγωγής που έφερε στη ζωή, βέβαια τον *κάνουν ικανό να πουλά πιο φτηνά το εμπόρευσμά του, μα ταυτόχρονα τον αναγκάζουν να πουλά περισσότερα εμπορεύματα*, τον αναγκάζουν να κατακτήσει μια ασύγκριτα *πιο μεγάλη αγορά* για τα εμπορεύματά του. Ο κεφαλαιοκράτης μας, λοιπόν, θα πουλήσει πιο φτηνά το μισό πήχυ πανί από τους άλλους ανταγωνιστές του.

Ο κεφαλαιοκράτης όμως δε θα πουλήσει ολόκληρο τον πήχυ τόσο φτηνά όσο πουλούν οι ανταγωνιστές του το μισό πήχυ, αν και η παραγωγή ολόκληρου του πήχυ δεν του στοιχίζει περισσότερο απ' ό,τι στοιχίζει στους άλλους ο μισός πήχυς. Αλλιώςτικα δε θα έβγαζε παραπάνω κέρδος, αλλά θα έπαιρνε πίσω στην ανταλλαγή μονάχα τα έξοδα παραγωγής. Τα ενδεχόμενα μεγαλύτερα έσοδά του θα προέρχονταν επομένως από το γεγονός ότι έβαλε σε κίνηση μεγαλύτερο κεφάλαιο, όχι όμως από το γεγονός ότι αξιοποίησε το κεφάλαιό του πιο πολύ από τους άλλους. Εκτός απ' αυτό πετυχαίνει το σκοπό που θέλει να πετύχει καθορίζοντας την τιμή του εμπορεύματός του μονάχα κατά μερικά εκατοστά χαμηλότερα από την τιμή των ανταγωνιστών του. Τους εκτοπίζει από το πεδίο της μάχης, τους αποσπά τουλάχιστον ένα μέρος της πούλησής τους, *πουλώντας πιο φτηνά απ' αυτούς*. Τέλος, ας θυμηθούμε ότι η τρέχουσα τιμή βρίσκεται πάντα *πάνω, ή κάτω απ' τα έξοδα παραγωγής*, ανάλογα με το αν η πώληση ενός εμπορεύματος πέφτει στην ευνοϊκή ή στη δυσμενή για τη βιομηχανία εποχή του έτους. Ανάλογα με το κατά πόσο η τιμή της

αγοράς ενός πήχου πανιού βρίσκεται κάτω είτε πάνω, από τα ως τότε συνηθισμένα του έξοδα παραγωγής, θ' αλλάζουν τα ποσοστά που ο κεφαλαιοκράτης που χρησιμοποίησε νέα, πιο αποδοτικά μέσα παραγωγής, πουλά πάνω από τα πραγματικά του έξοδα παραγωγής.

Μόνο που το *προνόμιο* του κεφαλαιοκράτη δε βαστά πολύ. Άλλοι κεφαλαιοκράτες που τον συναγωνίζονται εισάγουν τις ίδιες μηχανές, εφαρμόζουν τον ίδιο καταμερισμό της εργασίας, τα εφαρμόζουν αυτά στην ίδια ή σε μεγαλύτερη κλίμακα. Και η εισαγωγή αυτή θα γενικευτεί τόσο, ώσπου η τιμή του πανιού θα κατέβει όχι μονάχα κάτω από τα παλιά, αλλά κάτω και από τα νέα έξοδα παραγωγής του.

Οι κεφαλαιοκράτες βρίσκονται επομένως αμοιβαία στην ίδια κατάσταση, στην οποία βρίσκονταν πριν από την εισαγωγή των νέων μέσων παραγωγής, κι αν με τα μέσα αυτά μπορούν να προσφέρουν διπλάσιο προϊόν στην ίδια τιμή, είναι τώρα υποχρεωμένοι να προσφέρουν διπλάσιο προϊόν κάτω απ' την παλιά τιμή. Πάνω στη βάση αυτών των νέων εξόδων παραγωγής ξαναρχίζει το ίδιο παιχνίδι. Περισσότερος καταμερισμός της εργασίας, περισσότερες μηχανές, μεγαλύτερη κλίμακα εκμετάλλευσης του καταμερισμού της εργασίας και των μηχανών. Και ο συναγωνισμός προκαλεί ξανά την ίδια αντίδραση ενάντια σ' αυτό το αποτέλεσμα.

Βλέπουμε έτσι πώς ανατρέπονται, πώς επαναστατικοποιούνται διαρκώς ο τρόπος παραγωγής και τα μέσα παραγωγής, πώς ο καταμερισμός της εργασίας προκαλεί αναγκαστικά έναν ακόμα πιο μεγάλο καταμερισμό της εργασίας, η χρησιμοποίηση μηχανών μια ακόμα μεγαλύτερη χρησιμοποίηση μηχανών, η δουλειά σε μεγάλη κλίμακα, δουλειά σε ακόμα μεγαλύτερη κλίμακα.

Αυτός είναι ο νόμος που βγάζει διαρκώς την αστική παραγωγή έξω απ' την παλιά της τροχιά και που αναγκάζει το κεφάλαιο να εντείνει τις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, γιατί τις έχει εντείνει ο νόμος αυτός, ο νόμος που δεν το αφήνει ήσυχο και που ολοένα του μουρμουρίζει: εμπρός, εμπρός!

Δεν πρόκειται παρά για το νόμο που μέσα στις διακυμάνσεις των εμπορικών περιόδων ισοφαρίζει αναγκαστικά την τιμή ενός εμπορεύματος με τα έξοδα παραγωγής του.

Όσο τεράστια μέσα παραγωγής κι αν φέρει στο πεδίο της μάχης ένας κεφαλαιοκράτης, ο συναγωνισμός θα τα γενικεύσει αυτά τα μέσα παραγωγής, και από τη στιγμή που θα τα έχει γενικεύσει, η μοναδική επιτυχία της μεγαλύτερης αποδοτικότητας του κεφαλαίου του είναι ότι είναι τώρα υποχρεωμένος για την ίδια τιμή να προσφέρει 10, 20, 100 φορές περισσότερα από ότι πρόσφερε προηγούμενα. Και επειδή ίσως είναι υποχρεωμένος να πουλά 1.000 φορές περισσότερα, για να ισοζυγίζει με τη μεγαλύτερη μάζα του προϊόντος που πουλάει τη χαμηλότερη τιμή πούλησής του, γιατί απαιτείται τώρα μια μαζικότερη πώληση όχι μονάχα για να κερδίζει περισσότερα μα για να αναπληρώνει τα έξοδα παραγωγής – το ίδιο το όργανο (εργαλείο) παραγωγής γίνεται, όπως είδαμε, όλο και πιο ακριβό – και επειδή αυτή η μαζική πώληση δεν έγινε ζήτημα ζωής μονάχα γι' αυτόν, αλλά και για τους ανταγωνιστές του, ξαναρχίζει ο παλιός αγώνας τόσο πιο έντονος όσο πιο αποδοτικά είναι τα μέσα παραγωγής που έχουν εφευρεθεί. Ο καταμερισμός της εργασίας και η χρησιμοποίηση των μηχανών θα ξαναρχίσουν, λοιπόν, από την αρχή σε ασύγκριτα μεγαλύτερη κλίμακα.

Οσηδήποτε κι αν είναι η δύναμη των μέσων παραγωγής

που χρησιμοποιήθηκαν, ο συναγωνισμός προσπαθεί να αφαιρέσει από το κεφάλαιο τους χρυσούς καρπούς αυτής της δύναμης, ανάγοντας την τιμή του εμπορεύματος στα έξοδα παραγωγής με το ότι παράγει στην ίδια έκταση φτηνότερα, δηλαδή ότι μπορεί με το ίδιο ποσό εργασίας να παράγει περισσότερα, κάνοντας επιτακτικό νόμο την πιο φτηνή παραγωγή, δηλ. την προσφορά για την ίδια τιμή μιας ολοένα αυξανόμενης μάζας από προϊόντα. Έτσι ο κεφαλαιοκράτης, με τις δικές του τις προσπάθειες, δε θα 'χει κερδίσει τίποτε άλλο από την υποχρέωση να προσφέρει περισσότερα μέσα στον ίδιο εργάσιμο χρόνο, με μια λέξη θα 'χει κερδίσει *δυσκολότερους όρους αξιοποίησης του κεφαλαίου του*. Γι' αυτό, ενώ ο συναγωνισμός τον καταδιώκει διαρκώς με το νόμο των εξόδων παραγωγής, και ενώ κάθε όπλο που σφυρηλατεί ενάντια στους αντιπάλους του στρέφεται σαν όπλο ενάντια στον ίδιο, ο κεφαλαιοκράτης προσπαθεί διαρκώς να ξεγελάσει το συναγωνισμό, εισάγοντας ακατάπαυτα νέες μηχανές που είναι ακριβότερες, παράγουν όμως πιο φτηνά, εισάγοντας νέους καταμερισμούς της δουλειάς στη θέση των παλιών, χωρίς να περιμένει ίσαμε τη στιγμή που ο συναγωνισμός θα 'χει παλιώσει τις νέες μηχανές και τους νέους καταμερισμούς της δουλειάς.

Ας φανταστούμε τώρα αυτή την πυρετώδη κίνηση ταυτόχρονα σ' όλη την παγκόσμια αγορά και θα αντιληφθούμε πως η αύξηση, η συσσώρευση και η συγκέντρωση του κεφαλαίου συνεπάγονται έναν καταμερισμό της εργασίας, που αυτοεπιταχύνεται και που εφαρμόζεται διαρκώς σε πιο μεγάλη κλίμακα καθώς και τη χρησιμοποίηση νέων και την τελειοποίηση των παλιών μηχανών.

Πώς όμως τα γεγονότα αυτά, που δεν μπορούν να χωριστούν από την αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου, επι-

δρουν πάνω στον καθορισμό του μισθού της εργασίας;

Ο μεγαλύτερος καταμερισμός της εργασίας κάνει ικανό έναν εργάτη να κάνει τη δουλειά 5, 10, 20 εργατών: μεγαλώνει, λοιπόν, το συναγωνισμό ανάμεσα στους εργάτες κατά 5, 10 και 20 φορές. Οι εργάτες δε συναγωνίζονται μεταξύ τους μονάχα πουλώντας ο ένας τον εαυτό του πιο φτηνά από τον άλλο. Συναγωνίζονται επίσης μεταξύ τους κάνοντας ο ένας τη δουλειά 5, 10, 20 εργατών. Και ο καταμερισμός της εργασίας που εφαρμόζεται από το κεφάλαιο, και που διαρκώς μεγαλώνει, αναγκάζει τους εργάτες να κάνουν αυτού του είδους το συναγωνισμό μεταξύ τους.

Παρακάτω: Στο βαθμό που μεγαλώνει ο καταμερισμός της εργασίας, απλοποιείται η δουλειά. Χάνει την αξία της η ιδιαίτερη επιδεξιότητα του εργάτη. Ο εργάτης μετατρέπεται σε μια απλή, μονότονη παραγωγική δύναμη που δε χρειάζεται να καταβάλλει ούτε σωματική ούτε πνευματική προσπάθεια.

Η εργασία του γίνεται εργασία που είναι προσιτή σε όλους. Γι' αυτό προστρέχουν ανταγωνιστές απ' όλες τις μεριές, και χώρια απ' αυτό ας θυμηθούμε ότι, όσο πιο απλά, όσο πιο εύκολα μπορεί να μάθει κανείς τη δουλειά, όσο λιγότερα έξοδα παραγωγής χρειάζονται για να την κάνει κανείς κτήμα του τόσο πιο χαμηλά πέφτει ο μισθός της εργασίας, γιατί, όπως και η τιμή κάθε άλλου εμπορεύματος, καθορίζεται κι αυτός από τα έξοδα παραγωγής του.

Στο βαθμό, λοιπόν, που η εργασία ικανοποιεί λιγότερο αυτόν που την εκτελεί, στο βαθμό που γίνεται πιο αποκρουστική, στον ίδιο βαθμό αυξάνει ο συναγωνισμός και πέφτει ο μισθός της εργασίας. Ο εργάτης προσπαθεί να διατηρήσει τη μάζα του μισθού της εργασίας του, δουλεύοντας περισσότερο, είτε δουλεύοντας περισσότερες ώρες είτε προσφέροντας περισσότερα μέσα στην ίδια ώρα. Υποχρε-

ωμένος από την ανάγκη, αυξάνει, λοιπόν, τα ολέθρια αποτελέσματα του καταμερισμού της εργασίας. Το αποτέλεσμα είναι ότι: *όσο περισσότερο δουλεύει τόσο μικρότερο μισθό παίρνει*, κι αυτό για τον απλούστατο λόγο, ότι στο βαθμό που συναγωνίζεται τους συνεργάτες του, στον ίδιο βαθμό δημιουργεί από τους συνεργάτες του άλλους τόσους ανταγωνιστές, που προσφέρουν τον εαυτό τους με τους ίδιους κακούς όρους όπως κι αυτός, ότι, επομένως, σε τελευταία ανάλυση *συναγωνίζεται τον ίδιο τον εαυτό του, τον εαυτό του σα μέλος της εργατικής τάξης*.

Οι μηχανές προκαλούν τα ίδια αποτελέσματα σε πολύ πιο πλατιά κλίμακα, εκτοπίζοντας τους επιδέξιους εργάτες με τους μη επιδέξιους, τους άντρες από τις γυναίκες, τους ενήλικους από τα παιδιά κι εκεί που για πρώτη φορά εισάγονται οι μηχανές, πετώντας στους δρόμους κατά μάζες τους χειρωνακτικούς εργάτες, κι εκεί που οι μηχανές αναπτύσσονται, τελειοποιούνται, αντικαθίστανται με αποδοτικότερες μηχανές, διώχνοντας τους εργάτες κατά μικρές ομάδες. Περιγράψαμε πιο πάνω με συντομία το βιομηχανικό πόλεμο των κεφαλαιοκρατών μεταξύ τους. *Ο πόλεμος αυτός έχει το χαρακτηριστικό ότι οι μάχες σ' αυτόν κερδίζονται λιγότερο με τη στρατολογία και περισσότερο με την απόλυση του στρατού των εργατών. Οι στρατηγοί, οι κεφαλαιοκράτες, συναγωνίζονται μεταξύ τους, ποιος μπορεί να απολύσει περισσότερους φαντάρους της βιομηχανίας*.

Είναι αλήθεια ότι οι οικονομολόγοι μας διηγούνται πως οι εργάτες που έγιναν περιττοί από τις μηχανές βρίσκουν νέους κλάδους απασχόλησης.

Δεν τολμούν όμως να ισχυριστούν ανοιχτά ότι οι ίδιοι οι εργάτες που απολύθηκαν τοποθετούνται σε νέους κλάδους εργασίας. Τα γεγονότα φωνάζουν πολύ δυνατά ενά-

ντια σ' αυτό το ψέμα. Στην ουσία ισχυρίζονται μόνο ότι νέα μέσα απασχόλησης θ' ανοιχτούν *γι' άλλα συστατικά μέρη της εργατικής τάξης, λ.χ., για το τμήμα της νέας εργατικής γενιάς, που ήταν έτοιμο να πιάσει δουλειά στο βιομηχανικό κλάδο που χάθηκε.* Αυτό αποτελεί φυσικά μεγάλη ικανοποίηση για τους εργάτες που έπεσαν. Οι κύριοι κεφαλαιοκράτες δε θα υποφέρουν από έλλειψη νέας εκμεταλλεύσιμης σάρκας, θα επιτρέψουν στους πεθαμένους να θάψουν τους νεκρούς τους. Εδώ πρόκειται περισσότερο για μια παρηγοριά που οι αστοί προσφέρουν στον ίδιο τον εαυτό τους παρά στους εργάτες. Αν όλη η τάξη των μισθωτών εργατών εξοντωνόταν από τις μηχανές, πόσο φοιχτό θα 'ταν αυτό για το κεφάλαιο, που χωρίς μισθωτή εργασία παύει να είναι κεφάλαιο!

Ας υποθέσουμε όμως ότι οι εργάτες, που οι μηχανές τους εκτόπισαν άμεσα από τη δουλειά και ολόκληρο το κομμάτι της νέας γενιάς που παραμόνευε να βρει δουλειά σ' αυτόν τον κλάδο *βρίσκουν μια νέα απασχόληση.* Μήπως πιστεύει κανείς ότι θα πληρώνεται η νέα απασχόληση τόσο όσο πληρωνόταν η άλλη που χάσανε; *Αν γινόταν αυτό, θ' αντίφασκε μ' όλους τους νόμους της οικονομίας.* Είδαμε πως η σύγχρονη βιομηχανία συνεπάγεται πάντα την υποκατάσταση της σύνθετης ανώτερης απασχόλησης από μια πιο απλή κατώτερη απασχόληση.

Πώς θα 'ταν όμως δυνατό μια μάζα από εργάτες, που οι μηχανές τους πέταξαν από ένα βιομηχανικό κλάδο, να βρουν καταφύγιο σ' έναν άλλο κλάδο χωρίς να *πληρώνονται χαμηλότερα, χειρότερα;*

Έφεραν σαν εξαίρεση τους εργάτες που δουλεύουν στην κατασκευή των ίδιων των μηχανών. Μόλις η βιομηχανία ζητήσει και χρησιμοποιήσει περισσότερες μηχανές, θα έπρεπε οι μηχανές ν' αυξηθούν αναγκαστικά, επομένως

ν' αυξηθεί και η κατασκευή μηχανών καθώς και η απασχόληση των εργατών στην κατασκευή μηχανών. Και οι εργάτες που χρησιμοποιούνται σ' αυτόν το βιομηχανικό κλάδο είναι ειδικευμένοι, και μάλιστα μορφωμένοι εργάτες.

Από το 1840 και δω αυτός και ο από πριν μισοαληθινός ισχυρισμός έχασε κάθε αληθοφάνεια, γιατί ολοένα και πιο πολύπλευρα χρησιμοποιούνταν οι μηχανές στην κατασκευή μηχανών, ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο απ' ότι χρησιμοποιούνταν στην κατασκευή κλωστής από βαμβάκι, και οι εργάτες που είναι απασχολημένοι στα εργοστάσια μηχανών μπορούσαν μπρος στις πολύ τέλειες μηχανές να παίζουν μονάχα το ρόλο πολύ ατελών μηχανών.

Μα στη θέση του άνδρα που τον εκτόπισε η μηχανή, το εργοστάσιο απασχολεί ίσως τρία παιδιά και μια γυναίκα. Και δε θα 'πρεπε ο μισθός του άνδρα να φτάνει και για τα τρία παιδιά και τη μια γυναίκα; Δε θα 'πρεπε το κατώτατο όριο μισθού της εργασίας να επαρκεί για να διατηρείται και για να αυξάνει το γένος των εργατών; Τι αποδεικνύουν, λοιπόν, αυτά τα αγαπητά στους αστούς λόγια; Τίποτα άλλο παρά ότι τώρα καταναλώνονται τέσσερις φορές περισσότερες εργατικές ζωές για να κερδίσει μια εργατική οικογένεια όσα χρειάζεται για να ζήσει.

Ας συνοψίσουμε: Όσο περισσότερο αυξάνει το παραγωγικό κεφάλαιο τόσο περισσότερο επεκτείνεται ο καταμερισμός της εργασίας και η χρησιμοποίηση μηχανών. Όσο περισσότερο επεκτείνεται ο καταμερισμός της εργασίας και η χρησιμοποίηση μηχανών τόσο περισσότερο επεκτείνεται μέσα στους εργάτες ο συναγωνισμός, τόσο περισσότερο λιγοστεύει ο μισθός τους.

Χώρα απ' αυτό η εργατική τάξη στρατολογείται ακό-

μα και από τα ανώτερα στρώματα της κοινωνίας. Μια μάζα από μικρούς βιομηχάνους και μικρούς εισοδηματίες κατακυλούν στην εργατική τάξη, και βιάζονται κι αυτοί να σηκώσουν τα χέρια τους πλάι στα χέρια των εργατών. Έτσι γίνεται όλο και πιο πυκνό το δάσος των χεριών που σηκώνονται ψηλά και ζητούν εργασία, ενώ τα ίδια τα χέρια γίνονται όλο και πιο ισχνά.

Είναι αυτονόητο ότι ο μικρός βιομήχανος δεν μπορεί ν' αντέξει στον αγώνα, όπου ένας από τους πρώτους όρους είναι να παράγει όλο και σε μεγαλύτερη κλίμακα, δηλαδή να είναι ακριβώς μεγάλος κι όχι μικρός βιομήχανος.

Ότι ακόμα ο τόκος του κεφαλαίου πέφτει στον ίδιο βαθμό που αυξάνει η μάζα και η αριθμητική δύναμη του κεφαλαίου, που αυξάνει το κεφάλαιο, ότι γι' αυτό ο μικρός εισοδηματίας δεν μπορεί να ζήσει πια από το εισόδημά του, κι είναι υποχρεωμένος να ριχτεί στη βιομηχανία, ότι επομένως συντελεί στο ν' αυξηθούν οι γραμμές των μικρών βιομηχάνων κι επομένως και των υποψηφίων για το προλεταριάτο, όλα αυτά, δε χρειάζονται βέβαια να εξηγηθούν παραπέρα.

Στο βαθμό τέλος που οι κεφαλαιοκράτες αναγκάζονται από την κίνηση που περιγράψαμε πιο πάνω να εκμεταλλεύονται σε μεγαλύτερη κλίμακα τα υπάρχοντα γιγάντια μέσα παραγωγής και να βάλουν σε κίνηση για το σκοπό αυτό όλους τους μοχλούς της πίστης, στον ίδιο βαθμό πληθαίνουν οι βιομηχανικοί σεισμοί, που στη διάρκειά τους ο εμπορικός κόσμος κρατιέται μονάχα με το ότι θυσιάζει στους θεούς του κάτω κόσμου ένα μέρος του πλούτου, των προϊόντων, κι ακόμα και των παραγωγικών δυνάμεων – με μια λέξη δυναμώνουν οι κρίσεις. Οι κρίσεις γίνονται πιο συχνές και πιο έντονες από το γεγονός και μόνο ότι στον ίδιο βαθμό που αυξάνει η μάζα των προϊόντων, δη-

λαδή η ανάγκη για την επέκταση των αγορών, όλο και στενεύει η παγκόσμια αγορά, υπολείπονται όλο και λιγότερες νέες αγορές για εκμετάλλευση, γιατί κάθε κρίση που προηγήθηκε υπόταξε στο παγκόσμιο εμπόριο μια ως τώρα μη κατακτημένη ή από το εμπόριο επιφανειακά μονάχα εκμεταλλευόμενη αγορά. Όμως το κεφάλαιο δε ζει μονάχα από την εργασία. Ένας κύριος που είναι ταυτόχρονα και ευγενής και βάρβαρος σέρνει μαζί του στον τάφο τα πτώματα των δούλων του, ολόκληρες εκατόμβες από εργάτες, που καταποντίζονται στις κρίσεις. Βλέπουμε λοιπόν: όταν μεγαλώνει το κεφάλαιο γρήγορα, τότε μεγαλώνει ασύγκριτα πιο γρήγορα ο συναγωνισμός ανάμεσα στους εργάτες, δηλ. όσο γρηγορότερα μεγαλώνει το κεφάλαιο τόσο περισσότερο λιγοστεύουν σχετικά τα μέσα απασχόλησης, τα μέσα συντήρησης για την εργατική τάξη, και όμως η γρήγορη ανάπτυξη του κεφαλαίου αποτελεί τον πιο ευνοϊκό όρο για τη μισθωτή εργασία.

*Διαλέξεις που τις έκανε ο Κ. Μαρξ από τις 14
ως τις 30 του Δεκέμβρη 1847.*

Σύμφωνα με το κείμενο της μπροσούρας.

*Πρώτη φορά δημοσιεύτηκαν στη Νέα εφημερίδα του Ρήνου,
στις 5, 8, και 11 του Απριλίου 1849.*

*Ο χωρισμός σε κεφάλαια έγινε σύμφωνα
με τη Νέα εφημερίδα του Ρήνου.*

*Εκδόθηκε σαν ξεχωριστή μπροσούρα με μια εισαγωγή
και κάτω από τη συντακτική επίβλεψη του Φ. Ένγκελς,
Βερολίνο 1891.*

ΚΑΡΑ ΜΑΡΞ

ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τυπογραφική διόρθωση: Γιάννης Σκυλλάς

Φωτοστοιχειοθεσία: Σύγχρονη Εποχή

Φιλμ-Μοντάζ: Αφοί Γκολέμα ΟΕ

Εκτύπωση: Α. Χονδρογίζος & Σία ΟΕ

Μακέτα εξωφύλλου: Εύα Μελά

Εκτύπωση εξωφύλλου: Α. Μποτζάκης

Βιβλιοδεσία: Κ. Δελής

Μάης 2010

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕΒΕ

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in dark ink on aged, yellowish paper. It begins with a title or heading that is partially obscured by a red stamp. The main body of text consists of several lines of dense, flowing script.

Continuation of the handwritten text. The script remains consistent, showing a high level of literacy and a specific regional or historical dialect. There are some red markings and underlines interspersed within the text, possibly indicating emphasis or corrections. The paper shows signs of age, including some staining and discoloration.

ISBN 978-960-451-095-5

9 789604 510955

Final section of the handwritten text, continuing the narrative or record. The script is still legible but shows some fading and wear. The text concludes with a few final lines that may represent a signature or a closing statement.